

Leefbaarheid bij integrale gebiedsontwikkelingen

Tashira Rodriguez

s1859285

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

2015

Samenvatting

Er is onderzocht hoe de term leefbaarheid wordt meegenomen bij integrale gebiedsontwikkelingen. De hoofdvraag van dit onderzoek is “hoe wordt leefbaarheid meegenomen in de maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) van integrale gebiedsontwikkelingen?” Deze vraag is aan de hand van primaire en secundaire data beantwoord.

Leefbaarheid is een leidend principe in planning en beleid. Het kan als een onderdeel van duurzaamheid worden gezien, omdat het een deelverzameling is van duurzaamheidseffecten. Planners en beleidsmakers vinden dat leefbaarheid een leidraad is voor de besluitvorming en investeringen die de omgeving vorm geven. Ook vormt een leefbare stad concurrentie tussen andere steden voor het potentieel (menselijk) kapitaal. Volgens regeringen heeft iedereen het recht op een leefbare ruimte.

Hoewel leefbaarheid een leidende principe is, is er geen overeenstemming onder planmakers over hoe deze zachte waarde het beste moet worden meegenomen in de MKBA. Uit dit onderzoek blijkt dat de beste manier om leefbaarheid mee te nemen in de MKBA is om de term te kwantificeren (aan de hand van kwantitatieve indicatoren) en te monetariseren (in geld uitdrukken). In de MKBA gaat het namelijk om baten. Door leefbaarheid te vertalen naar baten (monetariseren) kunnen ze makkelijk in vergelijking worden gebracht met de andere welvaartseffecten die ook in geld zijn uitgedrukt in de MKBA. Hoewel het moeilijk kan zijn om zachte waarden te monetariseren, kan het bij leefbaarheid gaan om baten in de vorm van reistijdwinst en een toename van vastgoedwaarden. Er is vooral een relatie tussen leefbaarheid en die baten. Door leefbaarheid te monetariseren kunnen bestuurders makkelijker een beslissing maken over een integrale gebiedsontwikkeling.

Verder kan de kennis die uit subjectieve en/of geobjectiveerde evaluaties wordt gehaald, bijdragen bij het opstellen van MKBA's van integrale gebiedsontwikkelingen die leefbaarheid zullen stimuleren. Aangezien leefbaarheid subjectief is en het om het menselijk perspectief ten opzichte van de omgeving gaat, is het belangrijk om de belangen van de bewoners van het gebied mee te nemen.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	2
1. Inleiding.....	4-5
1.1 Aanleiding.....	4-5
1.2 Probleemstelling.....	5
1.3 Leeswijzer (opbouw).....	5
2. Theoretisch kader.....	6-10
2.1 Leefbaarheid.....	6
2.2 Leefbaarheid meten.....	6-8
2.3 Leefbaarheid meenemen in de MKBA.....	8-10
2.3.1 Leefbaarheid meten in de MKBA.....	8-9
2.3.2 Subjectieve & geobjectiverde evaluaties in de MKBA.....	10
2.4 Conceptueel model.....	10
3. Methodologie.....	11-13
3.1 Casestudie.....	11
3.2 Hoe wordt het begrip leefbaarheid gedefinieerd?.....	12
3.3 Hoe wordt het begrip leefbaarheid gemeten?.....	12-13
3.4 Hoe wordt leefbaarheid meegenomen in de MKBA?.....	13
4. Resultaten.....	14-18
4.1 Subjectieve & geobjectiverde evaluaties.....	14-15
4.2 Leefbaarheid in de MKBA van project HaZ.....	16-17
4.3 Leefbaarheid in MKBA's volgens MKBA-specialisten.....	17-18
5. Conclusie.....	19
5.1 Reflectie + aanbeveling.....	19
6. Literatuurlijst.....	20-22
7. Bijlagen.....	23-33
7.1 Bijlage 1 (transcriberen interview).....	23-29
7.2 Bijlage 2 (vragenlijst MKBA-specialisten).....	30-33

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Leefbaarheid is naast duurzaamheid een leidend principe in planning en beleid. Deze termen zijn vertegenwoordigend door de waarden, prioriteiten en gedragingen waar veel mensen en instellingen geïnteresseerd in zijn (Gough, 2015). Leefbaarheid kan als een onderdeel van duurzaamheid worden gezien. Het is namelijk een deelverzameling van duurzaamheidseffecten die directe gevolgen hebben op de mensen in een gemeenschap (Litman, 2011). Planners en beleidsmakers vinden dat leefbaarheid een leidraad is voor de besluitvorming en investeringen die de omgeving vormgeven (Ruth & Franklin, 2014). Ruth & Franklin concluderen verder dat een leefbare stad concurrentie vormt tussen andere steden voor het potentieel (menselijk) kapitaal.

Er is een stijgend belang in het stimuleren van leefbaarheid en een groeiende inzet van regeringen om de gereedschappen te bieden die nodig zijn voor het plannen en bouwen van leefbare gebieden (Miller et al., 2012). Regeringen vinden namelijk dat iedereen het recht heeft op een leefbare ruimte (Ruth & Franklin, 2014).

Als opdracht van de ministerie van VROM werd de leefbaarheid in Nederland aan de hand van een evaluatie (de *“leefbaarometer”*) geanalyseerd. De leefbaarometer maakt gebruik van indicatoren om de leefbaarheid in een gebied te analyseren. Uit de evaluatie kwam naar voren dat er in 2009 ruim 600 gebieden waren met leefbaarheidsproblemen. Leefbaarheidsproblemen zoals werkloosheid, het aantal geweldsmisdrijven, veiligheid en de overlast in de woonomgeving. Dit houdt in dat er nog 210.000 mensen in een gebied met een negatieve of zeer negatieve leefbaarheidsscore woonden en 890.000 in een gebied met een matige, negatieve of zeer negatieve leefbaarheidsscore (Ministerie van VROM, 2009). Aangezien iedereen het recht heeft op een leefbare ruimte moeten deze gebieden aangepakt worden.

Volgens de Ministerie van VROM (2009) is het stimuleren van leefbaarheid in een gebied met leefbaarheidsproblemen een ontwikkeling die maatschappelijk zal bijdragen. Deze ontwikkeling zal integraal aangepakt worden omdat dit de moderne manier van plannen is die volgens Heeres et al. (2012a) naar verwachting tot een betere en meer duurzame ontwikkeling leidt. Bij een integrale gebiedsontwikkeling gaat het om verschillende soorten ruimtelijke ingrepen zoals de realisatie van woningbouw, waterberging, recreatiegebieden, natuur enzovoort (PBL, 2009). Door deze verschillende sectoren integraal aan te pakken kunnen *“lastige”* problemen in de planning opgelost worden (Nootboom, 2006, in Heeres et al., 2012b). Aangezien leefbaarheid als een onderdeel van duurzaamheid kan worden gezien en een voorbeeld van een *“lastig”* probleem is, zal een integrale aanpak van de leefbaarheidsproblemen naar verwachting ook leiden tot een beter en meer leefbaar gebied.

Voor het legitimeren van de besluitvorming over deze integrale gebiedsontwikkelingen worden er ex ante evaluatieonderzoeken gebruikt. Deze voorafgaande onderzoeken zijn hulpmiddelen in het besluitvormingsproces van deze projecten (VBTB, 2003). Een ex-ante-evaluatie wordt uitgevoerd aan de hand van een evaluatiemethode, zoals een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA).

“Een MKBA geeft inzicht in de positieve en negatieve effecten van beleidsopties op de maatschappij en helpt bij het verbeteren en vergelijken van en kiezen tussen verschillende oplossingsrichtingen.” (Rijksoverheid 2012, p. 2).

Planmakers vinden dat zachte waarden zoals leefbaarheid problematisch zijn in de MKBA. Er is geen overeenstemming onder planmakers over hoe deze waarde het beste meegenomen moet worden

(Beukers et al., 2011). Dit project zal aan de hand van een specifieke case hier verder op in gaan. Er zal worden geanalyseerd hoe leefbaarheid kan worden meegenomen in de MKBA.

Holwerd, een dorp in de provincie Friesland, is de afgelopen 10 jaar gekrompen van 2000 naar 1600 inwoners. Om de krimp tegen te gaan is er een ruimtelijk project opgesteld “Holwerd aan zee (HaZ)” (Werkgroep Holwerd aan Zee, 2015). Hoewel de relatie tussen krimp en leefbaarheid in Nederland volgens Leidelmeijer et al. (2011) nog niet duidelijk is, zal volgens de werkgroep van project HaZ het stimuleren van leefbaarheid de krimp in dat gebied tegen gaan. Deze case zal worden geanalyseerd omdat het zich onderscheidt van andere projecten. Het is namelijk bottom-up benaderd en is dus een voorbeeld van de moderne participatiemaatschappij. Bovendien is project HaZ een integrale gebiedsontwikkeling die een maatschappelijke bijdrage zal leveren. Het zal naar verwachting de leefbaarheid niet alleen in Holwerd, maar in Noordoost Friesland stimuleren (Werkgroep Holwerd aan Zee, 2015).

1.2 Probleemstelling

Het doel van dit onderzoek is om te analyseren hoe (de zachte waarde) leefbaarheid wordt meegenomen in de MKBA van project HaZ en in de MKBA's van integrale gebiedsontwikkelingen in het algemeen. Dit onderzoek zal belangrijk kunnen zijn voor mensen die MKBA's opstellen, planners en beleidmakers.

De hoofdvraag is: - Hoe wordt leefbaarheid meegenomen in de MKBA's van integrale gebiedsontwikkelingen?

Om de hoofdvraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen opgesteld:

1. Hoe wordt het begrip leefbaarheid gedefinieerd?
2. Hoe wordt het begrip leefbaarheid gemeten bij integrale gebiedsontwikkelingen?
3. Hoe wordt leefbaarheid meegenomen in de MKBA van project HaZ?

1.3 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk zal het theoretisch kader worden behandeld. Hierin zal worden uitgelegd welke theorieën, concepten en modellen zijn gebruikt om leefbaarheid bij integrale gebiedsontwikkelingen te kunnen definiëren en te meten. In dit hoofdstuk 2 is ook het conceptueel model te vinden. Hoofdstuk 3 beschrijft de methodologie. In dit hoofdstuk is alle informatie over de onderzoeksmethoden inclusief de dataverzameling en casestudie te vinden. Verder beschrijft hoofdstuk 4 de resultaten. Hierin komt ook aan de orde hoe de term leefbaarheid wordt meegenomen in de MKBA van het project HaZ. Daarnaast is er een tabel die laat zien hoe leefbaarheid gemeten zou moeten worden in MKBA's volgens MKBA-specialisten. Tenslotte beschrijft hoofdstuk 5 de conclusie. Hierin worden de hoofdzaken nog eens kort geconcludeerd en zijn de bevindingen in de context van het bredere theoretische kader gezet. Verder wordt er in dit hoofdstuk een aanbeveling gedaan.

2. Theoretische kader

2.1 Leefbaarheid

Leefbaarheid kan als een onderdeel van duurzaamheid worden gezien. Volgens Litman (2011) richt duurzaamheid zich op het optimaliseren van economische, sociale en ecologische factoren, waarbij er rekening wordt gehouden met indirecte en lange-termijn-effecten. Leefbaarheid is een deelverzameling van duurzaamheidseffecten die directe gevolgen hebben (Litman, 2011). Gough (2015) bevestigt dit. Volgens hem gaat het bij duurzaamheid om de economische kansen, kwaliteit van het milieu en sociale rechtvaardigheid op lange termijn, terwijl het bij leefbaarheid om de onmiddellijke omstandigheden en interventies gaat (Roseland, 2012; Chifos, 2007; Jepson, 2004; Berke & Conroy, 2000; Ruth & Franklin, 2013; in Gough 2015).

Hoewel leefbaarheid volgens Gough (2015) haalbaarder is dan duurzaamheid omdat het zich richt op 'nu' in plaats van langetermijn-effecten, is het een subjectieve term die moeilijk te definiëren is (Marshall, 2013). Aangezien het subjectief is, is er geen eenduidige definitie van wat leefbaarheid precies betekent. Volgens Setijanti et al. (2014) gaat leefbaarheid om de "environmental/living conditions which produce a combination of external opportunities and quality of life." (Setijanti et al. 2014, p. 205). Het rapport van het Ministerie van VROM gebruikt de volgende definitie voor leefbaarheid: "de mate waarin de omgeving aansluit bij de eisen en wensen die er door de mens aan worden gesteld." (Ministerie van VROM 2009, p. 4). In Gough (2015) is leefbaarheid "the sum of the physical and social characteristics experienced in places that add up to a community's quality of life." (Khalil, 2012; Marshall, 2013; Miller, Witlox, & Tribby, 2013; in Gough 2015, p. 147). Verder definieert Ruth & Franklin (2014) leefbaarheid als een combinatie van twee aspecten, de behoeften en wensen van de mensen in een gebied en de fysische en biologische eigenschappen van dat gebied.

Als aansluiting op de vorige definities en om de breedte van het onderwerp te omvatten gaat het bij leefbaarheid om de relatie tussen mens en hun omgeving (Leidelmeijer & Van Kamp, 2003). Hierbij is de omgeving het object en gaat het om het menselijk perspectief ten opzichte van dit object. De mens zorgt er namelijk voor dat de omgeving betekenis krijgt in termen van leefbaarheid (Leidelmeijer et al., 2008). Hoewel het bekend is dat leefbaarheid om de omgeving gaat, is het nog de vraag welke omgeving. De fysieke omgeving? De sociale omgeving? De werkomgeving? De woonomgeving? Ook is de vraag voor wie die omgeving leefbaar moet zijn. Voor iedereen? Voor bepaalde mensen? (Veenhoven, 2000).

Aangezien de voorgenoemde definities deze vragen niet beantwoorden zal dit onderzoek gebruik maken van een specifiekere definitie die deze vragen wel meeneemt in het definiëren van de term. In dit onderzoek verwijst leefbaarheid naar de mate waarop een plaats de kwaliteit van leven, gezondheid en welzijn voor de mensen die daar wonen, werken of bezoeken ondersteunt (Buchanan et al., 2007, in Marshall, 2013). Deze definitie omvat de relatie tussen mens en hun omgeving en geeft aan welke omgeving en voor wie de omgeving leefbaar moet zijn.

Vanwege het feit dat leefbaarheid wordt beïnvloed door het overheidsbeleid en de planologische beslissingen (Faiz et al., 2013), is een omschrijving van de term op zichzelf niet voldoende. Het is namelijk ook een bestuurlijk probleem. Het probleem is hoe deze waarde moet worden gemeten om het beleidsmatig in te kunnen vullen (De Jong, 2004).

2.2 Leefbaarheid meten

Er zijn twee belangrijke methoden om leefbaarheid te meten bij integrale gebiedsontwikkelingen en dat zijn subjectieve en geobjectiveerde evaluaties (Song, 2011). Een subjectieve evaluatie is gebaseerd op de oordelen van de bewoners en wordt uitgevoerd aan de hand van bijvoorbeeld vragenlijsten. De

bewoners worden gevraagd om verschillende vraagstukken rondom leefbaarheid te beantwoorden om de leefbaarheid in hun gebied te beoordelen. Hoewel het een efficiënte manier is om de tevredenheid en de verwachting van de bewoners ten opzichte van hun leefomgeving te meten, moet er wel bij gezegd worden dat het tekortkomingen heeft. Aangezien de houding van mensen wordt beïnvloed door de externe omgeving, kan er bij de subjectieve evaluatie sprake zijn van bias. Ook zijn deze evaluaties duur en tijdrovend (Song, 2011).

Een geobjectiverde evaluatie is een instrument dat gebruik maakt van macro-economische of ruimtelijke gegevens. Deze evaluaties nemen de belangen van de bewoners ook mee. Internationaal wordt er vaak gebruik gemaakt van leefbaarheid-indices zoals “the ecological footprint,” “the human development index,” en de “Gini coëfficiënt” (Miller et al. 2012, p. 51). Indices combineren sociale, economische en milieu variabelen en worden gebruikt om het publiek en de bestuurders te informeren over de levensomstandigheden van de bevolking (Celemín & Velazquez, 2012).

In Nederland wordt er bij veel projecten gebruik gemaakt van de “leefbaarometer.” De leefbaarometer meet de leefbaarheid in een gebied op basis van geobjectiverde kenmerken en geeft de leefbaarheidsituatie voor heel Nederland weer. Dit instrument signaleert leefbaarheidontwikkelingen op verschillende schaalniveaus en monitort de ontwikkeling in gebieden waar veel geïnvesteerd wordt in leefbaarheidsverbetering. Ook wordt dit instrument gebruikt voor onderzoek ter verbetering en aanscherping van beleid (Leidelmeijer et al., 2008).

Beide methoden gebruiken indicatoren om de term leefbaarheid meetbaar te kunnen maken. Een subjectieve evaluatie maakt gebruik van indicatoren die gebaseerd zijn op de oordelen van de bewoners. De indicatoren die de leefbaarometer gebruikt werden gekozen, omdat uit wetenschappelijk en statistisch onderzoek bleek dat deze kenmerken een sterke relatie met leefbaarheid hebben (Leidelmeijer et al., 2008 & Ministerie van VROM 2009).

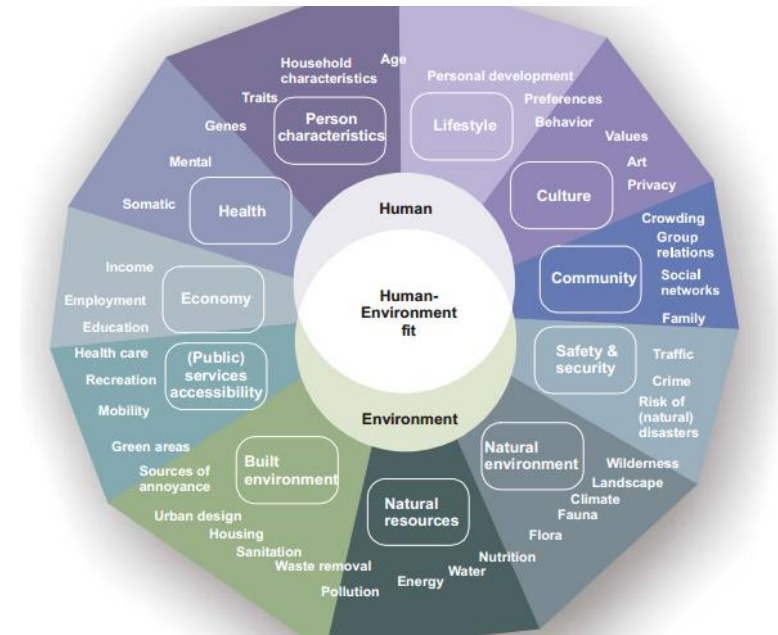
Deze indicatoren beschrijven de complexe sociale, economische of fysieke werkelijkheid. Ze bieden kennis en inzicht over het welzijn van een gemeenschap en kunnen worden gebruikt als een instrument bij integrale gebiedsontwikkelingen voor analyse, bemiddeling en besluitvorming tussen actoren (Balsas, 2010). Miller et al. (2012) sluiten hierbij aan en zeggen dat indicatoren de planning- en investeringsbeslissing begeleiden. Indicatoren hebben vijf belangrijke doelstellingen en die zijn:

1. discrimineren tussen concurrerende hypothesen;
2. structureren van de kennis van zaken en oplossingen conceptualiseren;
3. het bijhouden van de prestaties om doelen en doelstellingen te bereiken;
4. discriminerende tussen alternatief beleid (voor specifieke beslissingen of algemene aanwijzingen in het beleid);
5. de algemene gebruikers informeren (publiek, stakeholders, de gemeenschap) (Miller et al. 2012).

In wetenschappelijke literatuur komen er verschillende leefbaarheidindicatoren aan de orde. Volgens Zanella et al. (2014) worden de volgende indicatoren gebruikt om de leefbaarheid in Europese steden meetbaar te maken: woningwaarde, toegankelijkheid en vervoer, gezondheid, economische en sociale ontwikkeling, onderwijs, voorzieningen en overlast. Saitluanga (2013) maakt gebruik van de volgende leefbaarheidindicatoren: bevolkingssamenstelling (sociaal/economisch), voorzieningen, bereikbaarheid voorzieningen, woningwaarde, sociale samenhang, veiligheid en overlast. Verder gebruikt Badland et al. (2014) de volgende indicatoren: natuurlijke omgeving, veiligheid, onderwijs, bevolkingssamenstelling, voorzieningen, waarde woning, sociale samenhang en transport.

Aangezien leefbaarheid een breed begrip is zijn er veel indicatoren om het meetbaar te maken. In dit onderzoek zal het model in het rapport van Leidelmeijer & Van Kamp (2003) (figuur 1) als uitgangspunt

worden gebruikt. Dit model is gekozen omdat het een algemeen beeld geeft van de meest frequent genoemde leefbaarheidindicatoren. Volgens het model bepalen kenmerken van de mens (human) en de omgeving (environment) samen of een omgeving als leefbaar (human-environment fit) kan worden beschouwd (Leidelmeijer & Van Kamp, 2003). Hierbij is de omgeving het object en gaat het om het menselijk perspectief ten opzichte van dit object. De mens zorgt ervoor dat de omgeving betekenis krijgt in termen van leefbaarheid (Leidelmeijer et al., 2008).

Figuur 1: Domains of (human) 'liveability' and (environmental) 'quality of life' (Leidelmeijer & Van Kamp, 2003).

Aan de hand van een empirisch onderzoek naar leefbaarheidindicatoren volgens de bewoners van verschillende gebieden in Nederland, zal dit model worden vernauwd en zullen sommige van de indicatoren weg- en/of samenvallen. Tijdens het onderzoek zal het model worden aangepast.

2.3 Leefbaarheid meenemen in de MKBA

2.3.2 Leefbaarheid meten in de MKBA

Integrale gebiedsontwikkelingen waarbij het Rijk direct financieel en als subsidieverlener betrokken is, worden opgenomen in het MIRT- investeringsprogramma (Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport). Wanneer een integrale gebiedsontwikkeling is opgenomen in dit programma zijn er spelregels die toegepast moeten worden. Volgens deze spelregels is het verplicht om een MKBA op te stellen, die als hulpmiddel in de verkenningsfase van het MIRT wordt gebruikt om tot een beslissing over het project te komen (Steunpunt Economische Evaluatie, 2012).

De vraag is hoe leefbaarheid het beste wordt meegenomen in de MKBA. Volgens Ruijkrook (2006) zal leefbaarheid eerst gekwantificeerd moeten worden aan de hand van kwaliteiten. Leefbaarheid is namelijk een verzamelterm voor verschillende gebiedskwaliteiten zoals voorzieningenniveau, luchtkwaliteit, geluidshinder enzovoorts. Deze kwaliteiten kun je echter moeilijk in euro's uitdrukken. Voor kwaliteiten bestaan er meeteenheden, zodat er kan worden gezien hoe de uitvoering van een project bijdraagt aan die kwaliteiten. Het gaat in de MKBA namelijk om baten. Er wordt gekeken naar de baat van de kwaliteitsverbetering. De vraag is bijvoorbeeld wat de baat van een hoger

voorzieningenniveau is. De baat daarvoor is minder reistijd naar voorzieningen. Dit kan je namelijk wel in euro's uit drukken (monetariseren). Nadat de leefbaarheidbaten in de MKBA bekend zijn, kan er worden ingeschat of die baten de kosten overstijgen (Ruijgrok, 2006).

Het kwantificeren en monetariseren van de term is belangrijk, omdat het anders moeilijk te vergelijken zou zijn met andere welvaartseffecten die in de MKBA wel in euro's zijn uitgedrukt. Het zou dan lastig voor bestuurders zijn om een goede afweging in het besluitvormingsproces van integrale gebiedsontwikkelingen te kunnen maken (Romijn & Renes 2013). Hoewel het moeilijk kan zijn om zachte waarden te kwantificeren en monetariseren kan het bij leefbaarheid gaan om baten in de vorm van reistijdwinst en een toename van vastgoedwaarden. Een hoger voorzieningenniveau zorgt voor reistijdwinst voor de bewoners. Dit kan in geld worden uitgedrukt. Verder is er een relatie tussen de leefbaarheid van een gebied en de transactieprizen van de woningen in dat gebied.

Om leefbaarheid te kwantificeren en monetariseren in de MKBA is er informatie nodig. De volgende informatie moet beschikbaar zijn: informatie over kwantitatieve maatregelen, over de omvang en beprijzing van welvaartseffecten van de kwaliteiten en over ervaringscijfers c.q. kengetallen (Ruijgrok, 2006).

In de MKBA "Herstructureringsaanpak Parkstad Limburg" wordt leefbaarheid gekwantificeerd en gemonetariseerd. De leefbaarheid in dit gebied wordt gewaarborgd door een negatieve spiraal van leegstand en verpaupering te voorkomen. Het gaat in de MKBA om leefbaarheidbaten in de vorm van vastgoedprizen (Rosenberg et al., 2010). Ook in de MKBA "Zeeuws-Vlaanderen" wordt leefbaarheid gekwantificeerd en gemonetariseerd. In dit gebied hangt leefbaarheid samen met het voorkomen van leegstand en gaat het om leefbaarheidbaten in de vorm van vastgoedwaarde (Nistal & Schep, 2013). Er is namelijk een relatie tussen het voorkomen van leegstand en verpaupering in een gebied om de vastgoedwaarde in dat gebied te waarborgen.

Naast het kwantificeren en monetariseren van de term, kunnen leefbaarheidseffecten in de MKBA als pro memorie post (PM-post) worden opgenomen. PM-posten zijn "effecten van investeringen of beleid opgenomen in een MKBA die, zelfs na het gebruik van omrekenmethoden, niet in monetaire waarden uit zijn te drukken, dan wel onvoldoende aandacht hebben gekregen en daarom niet in monetaire waarden zijn uitgedrukt." (Eijgenraam et al., 2000, Hanley en Spash 1993, Koopmans 2004, Kopp et al., 1997, Rietveld 2002, SEO 2006, VROM-raad 2006 in Kampen, 2012). Het probleem met het opnemen van leefbaarheidseffecten als PM-post in de MKBA is dat het verwaarloosd kan worden of minder gewicht heeft in vergelijking met de gemonetariseerde waarden (Beukers et al. 2011 in Kampen, 2012). Volgens Sijtsma et al. (2009) zijn PM-posten weinig informatief. Het opnemen van leefbaarheid als PM-post is dan een 'evaluatief zwaktebod.'

2.3.1 Subjectieve & geobjectiverde evaluaties in de MKBA

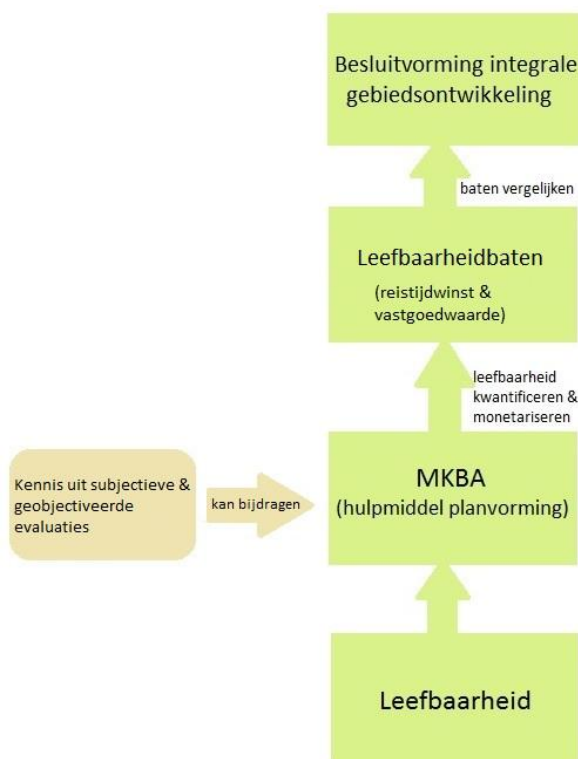
De eerste fase bij het opstellen van een MKBA voor een integrale gebiedsontwikkeling is de probleem analyse (Larsen & De Boer 2011; Romijn & Renes 2013; Rijksoverheid 2012). In deze fase wordt het probleem dat de ontwikkeling tracht op te lossen geanalyseerd en kunnen subjectieve en/of geobjectiverde evaluaties als hulpmiddel worden gebruikt.

Om een MKBA voor een integrale gebiedsontwikkeling die de leefbaarheid in een gebied zal stimuleren op te stellen, moet er eerst bekend zijn wat de leefbaarheidsproblemen in dat gebied zijn. De kennis die uit subjectieve en/of geobjectiverde evaluaties wordt gehaald kan bijdragen bij het analyseren van de leefbaarheidsproblemen in dat gebied. In de evaluaties komen namelijk de oordelen van de bewoners over de leefbaarheid in een gebied naar voren. Het is volgens Larsen & De Boer (2011) "van belang om de mensen waar het project voor bedoeld is goed te betrekken bij deze fase." (Larsen & De Boer 2011, p. 18).

Verder wordt er in Ruijgrok (2006) verwezen naar een onderzoek als één van de bronnen om tot een lijst van kwaliteitskenmerken in de MKBA te komen. Dit onderzoek heeft gebruik gemaakt van een subjectieve evaluatie. Subjectieve en/of geobjectiverde evaluaties kunnen dus ook in andere fasen van het opstellen van de MKBA, zoals bij het vaststellen van kwaliteitskenmerken, gebruikt worden.

Subjectieve en geobjectiverde evaluaties gebruiken indicatoren om de term leefbaarheid meetbaar te maken. Deze indicatoren bieden kennis en inzicht over het welzijn van een gemeenschap (Balsas, 2010) en kunnen als hulpmiddel in de MKBA worden gebruikt. Hierbij moet er wel gezegd worden dat indicatoren contextgevoelig kunnen zijn. Hoewel er algemene leefbaarheidindicatoren zijn, kunnen leefbaarheidindicatoren variëren van plaats (Millet et al, 2012). Het hangt dus van het gebied af welke leefbaarheidindicatoren van belang zijn. Volgens Miller et al. (2012) kunnen deze indicatoren ook na verloop van tijd veranderen. Wat er nu als leefbaar wordt beschouwd, kan na een aantal jaren veranderen.

2.4 Conceptueel model

Figuur 2: Conceptueel model

Figuur 2 is een visuele weergave van hoe leefbaarheid kan worden meegenomen in de MKBA van integrale gebiedsontwikkelingen. Leefbaarheid wordt in de MKBA gekwantificeerd en gemonetariseerd. Het gaat in MKBA's om baten, zoals reistijdwinst en vastgoedwaarde. Deze leefbaarheidbaten kunnen worden vergeleken met andere baten in de MKBA die ook in geld zijn uitgedrukt. Hierdoor kunnen bestuurders makkelijker een beslissing over de integrale gebiedsontwikkeling maken. De kennis die uit subjectieve en objectiverde evaluaties wordt gehaald kan bijdragen bij het opstellen van een MKBA. Ze geven kennis en inzicht over het welzijn van een gemeenschap en kunnen als hulpmiddel in de MKBA gebruikt worden.

3. Methodologie

Dit onderzoek is gebaseerd op een casestudie en is een combinatie van theoretisch en empirisch onderzoek. Volgens Yin (2014) wordt er in een casestudie een huidige omstandigheid in een “real-life” perspectief onderzocht. In een casestudie gaat het om de logica van het ontwerp, het verzamelen van gegevens en data-analyse. Het krijgt de voorkeur boven andere onderzoeksmethoden omdat dit onderzoek drie van de drie genoemde punten in het artikel van Yin over de voorkeur van een casestudie omvat. Deze punten zijn: 1. Dit onderzoek richt zich op vragen die beginnen met hoe en waarom? 2. De onderzoeker heeft weinig of geen controle over gedragsgebeurtenissen en 3. De focus van de studie is een hedendaags fenomeen (Yin , 2014).

Dit is een kwalitatief onderzoek omdat het niet om statistische representativiteit en wetenschappelijke nauwkeurigheid gaat, maar om kwaliteit, diepte en begrip (Clifford et al., 2010). De volgende onderzoeksstrategieën zijn in dit onderzoek gebruikt: documentanalyses, interviews en vragenlijsten. Deze strategieën hebben allemaal bijgedragen aan het beantwoorden van de deelvragen. De deelvragen hebben samen de hoofdvraag beantwoord.

3.1 Casestudie

In dit onderzoek wordt het meenemen van leefbaarheid in de MKBA van integrale gebiedsontwikkelingen geanalyseerd aan de hand van de case Holdwerd aan Zee. Holwerd is een gebied in de regio Noordoost Friesland. Foto 1 geeft Holwerd en het project HaZ weer.

Deze case is gekozen omdat het zich onderscheidt van andere projecten. Het is namelijk een voorbeeld van de moderne participatiemaatschappij, omdat het bottom-up georganiseerd is. In de afgelopen jaren zijn er voor Noordoost Friesland verschillende plannen ontwikkeld om de regio uit de verpaupering te halen. Deze plannen zijn uiteindelijk niet uitgevoerd. Aangezien het gebied steeds verder achteruit ging hebben de inwoners van Holwerd een werkgroep opgericht. Deze werkgroep heeft alle goede elementen uit de voorgaande plannen gehaald met het plan Holwerd aan Zee (HaZ) als uitkomst. Project HaZ zal naar verwachting niet alleen de leefbaarheid in Holwerd, maar Noordoost Friesland stimuleren (Werkgroep Holwerd aan Zee, 2015).

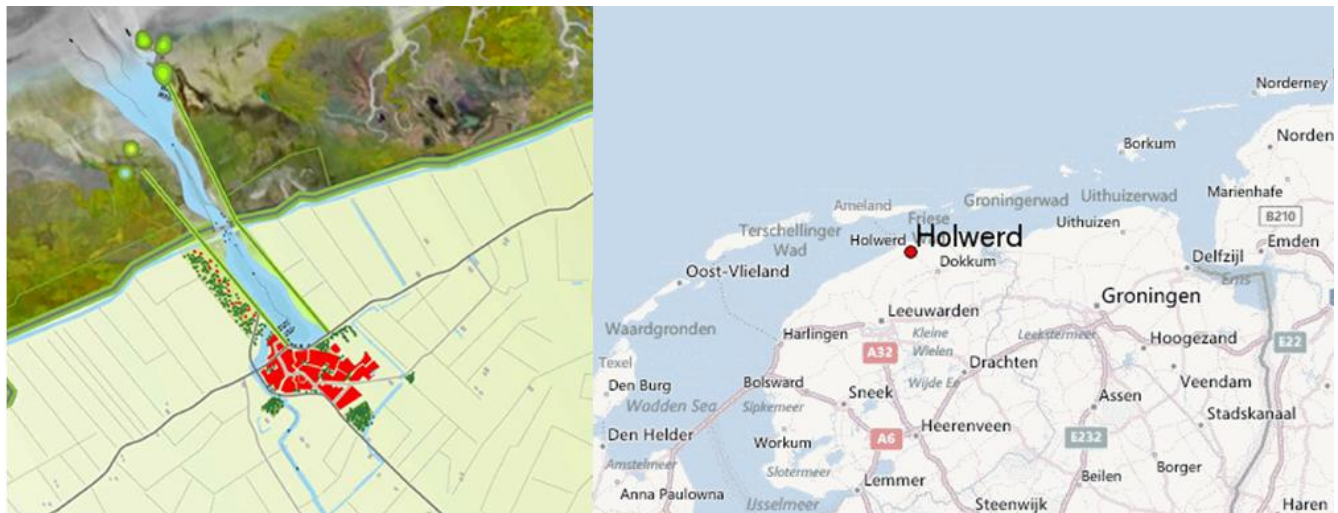

Foto 1: Holwerd aan Zee (links), Holwerd (rechts) (Holwerd aan Zee 2013 & Holwerd plattegrond 2015)

3.2 Hoe wordt het begrip leefbaarheid gedefinieerd?

Deze vraag is aan de hand van theoretisch en empirisch onderzoek beantwoord.

Wetenschappelijk artikelen zijn gebruikt om de kwaliteit van de gegevens te versterken. De bronnen zijn verkregen via Science Direct, Web of Science, Taylor & Francis en/of Google Scholar via de zoektermen "leefbaarheid," "leefbaarheid definiëren," "livability," "define livability," "what is livability," "rural livability." Alle literatuur werd gelezen waarna de belangrijkste stukken eruit werden gehaald en in eigen woorden zijn weergegeven.

Voor het theoretisch onderzoek zijn de volgende auteurs aangehaald: Litman (2011), Gough (2015), Marshall (2013), Setijanti et al. (2014), Ministerie van VROM (2009), Leidelmeijer & Van Kamp (2003), Leidelmeijer et al. (2008), Veenhoven (2000), Faiz et al. (2013) en De Jong (2004).

Voor het empirisch onderzoek is de MKBA van project HaZ geanalyseerd.

3.3 Hoe wordt het begrip leefbaarheid gemeten bij integrale gebiedsontwikkeling?

Deze vraag is deels door theoretisch onderzoek en deels door empirisch onderzoek beantwoord. Ook hier zijn er wetenschappelijke artikelen via Science Direct, Web of Science, Taylor & Francis en/of Google Scholar verkregen aan de hand van de volgende zoektermen: "measuring livability," "leefbaarheid meten", "indicatoren leefbaarheid" en "livability indicators".

Door empirisch onderzoek is er geanalyseerd hoe leefbaarheid wordt gemeten in bestaande onderzoeken. Er zijn vier subjectieve evaluaties en één geobjectiverde evaluatie geanalyseerd.

Selectie-criteria voor de vier subjectieve evaluaties:

- De leefbaarheid in het gebied moet worden onderzocht aan de hand van subjectieve evaluatie (vragenlijsten aan de bewoners bv)
- De leefbaarheid moet aan de hand van indicatoren worden onderzocht
- Het onderzoek naar de leefbaarheid van het gebied moet al uitgevoerd zijn
- Er moet een verschil zijn, evaluaties in landelijke en stedelijke gebieden, om een algemeen beeld te krijgen.

Aan de hand van deze selectie criteria werd gekozen voor "Woonwensen en leefbaarheid in de Regio Achterhoek," "Leefbaarheidonderzoek Sluis," "Leefbaarheidsmonitor Houten 2012," en "Leefbaarheidsmonitor stadsdeel Amsterdam-Noord 2001."

Selectie-criteria voor de geobjectiverde evaluatie:

- De leefbaarheid in het gebied moet worden onderzocht aan de hand van een geobjectiverde evaluatie (ruimtelijke gegevens bv)
- De leefbaarheid moet aan de hand van indicatoren worden onderzocht
- Het onderzoek naar de leefbaarheid van het gebied moet al uitgevoerd zijn

Aan de hand van deze selectie criteria werd gekozen voor de leefbaarometer in Nederland.

De kennis die uit de subjectieve en geobjectiverde evaluaties wordt gehaald kan bijdragen bij het opstellen van MKBA's van integrale gebiedsontwikkelingen die leefbaarheid zullen stimuleren. Bij het opstellen van zo'n MKBA moet er eerst gekeken worden naar de leefbaarheidsproblemen in dat gebied. Dit kan aan de hand van de evaluaties aangezien de oordelen van de bewoners over de leefbaarheid in het gebied naar voren komen.

Verder werd de MKBA van project HaZ gebruikt om te analyseren hoe leefbaarheid in die evaluatiemethode werd meegenomen.

De volgende artikelen en documenten zijn voor deze vraag gebruikt:

Song (2011), Bakker et al. (2013), Ministerie van VROM (2009), Balsas (2010), Miller et al. (2012), Zanella et al. (2014), Saitluanga (2013), Badland et al. (2014), Leidelmeijer & Van Kamp (2003), Ruijgrok, (2006), Van der Wouw et al. (2009), Bakker (2013), Dimensus (2013), Leidelmeijer et al. (2008), Nauta, 2002) en Stichting Holwerd aan Zee (2015).

3.4 Hoe wordt leefbaarheid meegenomen in de MKBA?

Deze vraag is aan de hand van documentanalyse, interviews en vragenlijsten beantwoord.

Het document dat is gebruikt is de MKBA van het project HaZ.

Twee mensen die betrekking hebben gehad op de MKBA van project HaZ zijn geïnterviewd, Marco Verbeek en Maurits Schilt. Die hebben de MKBA niet zelf geschreven, maar hebben wel invloed gehad op de MKBA. Verbeek is van de stichting Holwerd aan Zee. De stichting heeft betrekking gehad op de verschillende onderdelen van het project en dus ook met de input van de MKBA. Schilt is namens Witteveen + Bos de projectdirecteur van de MKBA van project HaZ.

De interviews waren belangrijk omdat die een beter inzicht gaven in het meenemen van leefbaarheid in de MKBA van project HaZ. Een MKBA kan ingewikkeld zijn voor iemand die er geen verstand van heeft en door de betrokkenen bij de MKBA te interviewen kan het beter worden begrepen.

Elisabeth Ruijrok (projectleider van de MKBA van project HaZ) heeft de MKBA van project HaZ opgesteld. Vanwege het feit dat zij het erg druk had, kon zij niet geïnterviewd worden. Er werd daarom een vragenlijst naar haar gestuurd.

Via de site van het project werd er contact met Verbeek en Schilt opgenomen. De interviews zijn aan de hand van interviewvragen die door de interviewer zijn opgesteld uitgevoerd. Deze interviews zijn opgenomen en zijn woordelijk getranscribeerd (zie bijlage 1 voor de interviews).

De volgende artikelen en documenten zijn voor deze vraag gebruikt:

Balsas (2010), Ruijgrok (2006), Koopmans (2015), Stichting Holwerd aan Zee (2015) en Werkgroep Holwerd aan Zee (2015).

Verder is er een vragenlijst over het meenemen van leefbaarheid in de MKBA naar MKBA-specialisten gestuurd. Er werd gekozen om een vragenlijst te sturen, omdat het invullen van een vragenlijst ten opzichte van een interview minder tijd kost. De specialisten hebben het allemaal druk en een vragenlijst kunnen ze het op hun eigen tijd invullen. Er hoeft geen datum en tijdstip ingepland te worden.

Via google werd er gezocht naar Nederlandse MKBA-specialisten. Er kwam een lijst met namen tevoorschijn. Vervolgens werd er een vragenlijst naar de verschillende MKBA specialisten gestuurd. De volgende MKBA-specialisten hebben de vragenlijst ingevuld: Elisabeth Ruijgrok, Edgar Wever, Peter Berkhout en Niek Mouter.

Ruijrok heeft de MKBA van project HaZ opgesteld, vandaar dat zij als eerste werd opgezocht. Haar werk staat in het teken van het meenemen van ongeprijsde omgevingskwaliteit baten in MKBA's. Zij heeft veel kostenbatenstudies uitgevoerd voor projecten. Wever is betrokken bij de uitvoering van ex ante en ex post MKBA's op verschillende beleidsterreinen. Hij heeft ook onderzoek gedaan naar het in geld uitdrukken van leefbaarheidseffecten. Om die reden werd hij benadert. Verder is Berkhout een senior beleidsonderzoeker/adviseur bij RIGO Research & Advies en Mouter een postdoctoraal onderzoeker bij de TU Delft. Mouter doet onderzoek naar het verbeteren van de MKBA.

De vragenlijst werd naar de specialisten via hun e-mail gestuurd (zie bijlage 2 voor de vragenlijsten).

4. Resultaten

Aan de hand van de case Holwerd aan Zee is er geanalyseerd hoe leefbaarheid wordt meegenomen in de MKBA. Eerst zullen een aantal subjectieve en geobjectiveerde evaluaties worden geanalyseerd om te zien welke leefbaarheidindicatoren van belang zijn. De leefbaarheidindicatoren die gebruikt zijn in alle evaluaties zullen met elkaar worden vergeleken. Hierdoor kan er een model worden gemaakt dat de meest gebruikte indicatoren van de leefbaarheid in Nederland volgens deze cases weergeeft. Ook zal er worden gekeken welke rol subjectieve en geobjectiveerde evaluaties spelen in de MKBA. Ten slotte wordt er gekeken naar hoe leefbaarheid wordt meegenomen in de MKBA volgens MKBA specialisten.

4.1 Subjectieve & geobjectiveerde evaluaties

De subjectieve evaluaties zijn uitgevoerd in Sluis, Achterhoek, Houten en Amsterdam-Noord. De geobjectiveerde evaluatie die gebruikt is, is de leefbaarometer.

De gemeente Sluis ligt in de provincie Zeeland. Doordat het gemeentebestuur geïnteresseerd was in hoe inwoners de leefbaarheid in dit gebied ervaren, vond er een subjectieve evaluatie plaats. Hiermee wil de gemeente beter inzicht krijgen in wat nodig is om de leefbaarheid in stand te houden of juist te verbeteren. De volgende indicatoren zijn gebruikt om leefbaarheid meetbaar te maken: voorzieningen, sociale samenhang en betrokkenheid, bereikbaarheid (bereikbaarheid voorzieningen en de wegcategorie gebied), woning en woonomgeving, bevolkingsopbouw, overlast en veiligheid (Van der Wouw et al., 2009).

De Achterhoek is een regio in de provincie Gelderland. In dit gebied vindt er ontgroening (minder jongeren) en vergrijzing (meer ouderen) plaats. Om deze reden werd er een subjectieve evaluatie uitgevoerd om te zien hoe leefbaarheid gewaardeerd wordt in dit gebied. Het onderzoek heeft de volgende leefbaarheidindicatoren gebruikt: woning, (speel)voorzieningen, kwaliteit en hoeveelheid groen, sociale samenhang en betrokkenheid, bevolkingssamenstelling (sociaal/economisch), overlast en veiligheid (Bakker et al., 2013).

Houten is een gemeente in de provincie Utrecht. Voor de zevende keer is er een subjectieve evaluatie in dit gebied uitgevoerd. Het doel is om de leefbaarheid in dit gebied in kaart te brengen. Door deze evaluatie te vergelijken met vorige metingen kunnen trends en ontwikkelingen zichtbaar worden gemaakt. Dit onderzoek heeft de volgende indicatoren gebruikt om leefbaarheid meetbaar te maken: voorzieningen, openbare ruimte, sociale samenhang en betrokkenheid, woning, overlast en veiligheid (Dimensus, 2013).

Amsterdam-Noord is een stadsdeel van de gemeente Amsterdam. Er werd een subjectieve evaluatie uitgevoerd om de leefbaarheid in dit stadsdeel in beeld te brengen op basis van bewonersoordelen. De volgende indicatoren zijn in dit onderzoek gebruikt om leefbaarheid meetbaar te maken: woning, voorzieningen, openbare ruimte, sociale betrokkenheid en samenhang, overlast en veiligheid (Nauta, 2002).

Volgens de leefbaarometer wordt leefbaarheid gemeten aan de hand van de volgende indicatoren: woningvoorraad, publieke ruimte, voorzieningen, bevolkingssamenstelling (sociaal/economisch), levensopbouw en sociale samenhang, overlast en onveiligheid. Deze indicatoren werden gekozen, omdat uit wetenschappelijk en statistisch onderzoek bleek dat deze kenmerken een sterke relatie met leefbaarheid hebben (Leidemeijer et al., 2008). Deze indicatoren komen min of meer overeen met de indicatoren die gebruikt zijn in de subjectieve evaluaties.

De leefbaarheidindicatoren in alle evaluaties komen min of meer overeen met elkaar. Deze indicatoren zijn: voorzieningen, woning, openbare ruimte, sociale betrokkenheid en samenhang, bevolkingssamenstelling, overlast en veiligheid (Figuur 2). Zoals al eerder gezegd zou tijdens dit onderzoek figuur 1 worden vernauwd en zullen sommige van de indicatoren weg- en/of samenvallen. Een paar voorbeelden van deze aanpassing zijn: "Personal characteristics," en "economy" uit figuur 1 vallen samen onder "bevolkingssamenstelling" in figuur 2. "Lifestyle," "culture," "community" uit figuur 1 vallen voor het grootste deel samen in "sociale betrokkenheid & samenhang" en deels in "bevolkingssamenstelling." Om de leefbaarheid in een gebied in stand te houden en/of te verbeteren zou een integrale gebiedsontwikkeling zich moeten richten op de indicatoren in figuur 3. Figuur 3 geeft namelijk de meest gebruikte indicatoren voor leefbaarheid in Nederland volgens de geanalyseerde cases weer.

Hoewel er maar vier subjectieve evaluaties werden geanalyseerd, waardoor het moeilijk zou zijn om een algemene conclusie over leefbaarheidindicatoren in Nederland te trekken, werd de leefbaarometer er ook bij betrokken. Dit instrument heeft 'RIGO en Atlas voor Gemeenten' ontwikkeld in opdracht van het Ministerie van BZK en partners (onderzoeksbureaus en deelnemende gemeenten). De leefbaarometer geeft de leefbaarheidsituatie voor heel Nederland weer en wordt bij veel projecten in Nederland als hulpinstrument gebruikt (Leidelmeijer et al., 2008). De indicatoren van de subjectieve evaluaties komen min of meer overeen met die van de leefbaarometer.

Figuur 3: Leefbaarheidindicatoren in Nederland.

De indicatoren uit figuur 3 bieden kennis en inzicht over het welzijn van de bewoners van de verschillende gebieden. Ze kunnen gebruikt worden voor analyse, bemiddeling en besluitvorming tussen actoren (Balsas, 2010). De kennis die uit de subjectieve en/of geobjectiverde evaluaties wordt gehaald kan bijdragen bij het opstellen van MKBA's van integrale gebiedsontwikkelingen die leefbaarheid zullen stimuleren.

4.2 Leefbaarheid in de MKBA van project HaZ

Volgens project HaZ moet Holwerd weer met de Waddenzee worden verbonden waarmee de historische waarde van het gebied terugkomt en er een 'window of opportunity' wordt gecreëerd. Deze integrale gebiedsontwikkeling houdt in dat er een breuk in de dijk komt waardoor boten via een vaargeul de haven van Holwerd binnen kunnen varen. Verder zullen er verschillende recreatieve voorzieningen worden gerealiseerd (Van Schijndel & Rutherglen, 2010; Stichting Holwerd aan Zee, 2015).

Bij project HaZ gaat het om de volgende ingrepen:

- een dijkdoorbraak;
- toegangseul vanaf het Wad door de kwelder;
- buffermeer met getijdenwerking;
- natuurontwikkeling: zoet/zoutovergang, kwelderverbetering, binnendijkse; hoogwatervluchtplaatsen, broedeilandjes enzovoorts;
- een nieuwe multifunctionele groene Deltadijk;
- nieuw gemaal Wetterskip Fryslân (optioneel) i.c.m het opwaarderen aanvoerkanal (Holwerter Feart);
- economische ontwikkeling: haven, boulevard, binnendijks strand, bungalowpark hotel en opwaarderen pier (Werkgroep Holwerd aan Zee, 2015).

Volgens Verbeek (stichting Holwerd aan Zee) werd de leefbaarheid in Holwerd beoordeeld door voorgaande onderzoeken zoals de ontwikkelingsvisie Holwerd "Holwerter Fiersichten" en "Aanvalsplan krimp Holwerd." Bij deze onderzoeken waren de bewoners van Holwerd heel erg betrokken aangezien zij het plan Holwerd aan Zee hebben opgesteld. Hoewel er geen vragenlijsten werden uitgedeeld waren er verschillende bijeenkomsten met de verschillende werkgroepen, waaronder de bewoners. In de onderzoeken werd bevestigd wat het beeld van leefbaarheid in het gebied is. Door vast te stellen wat leefbaarheid in Holwerd betekent, kan er worden gezien welke leefbaarheidsproblemen er aangepakt moeten worden. De kennis die uit de onderzoeken werd gehaald over de leefbaarheids situatie in Holwerd heeft bijgedragen bij het opstellen van de MKBA van project HaZ (Stichting Holwerd aan Zee, 2015). De bewoners betrekken door subjectieve evaluaties (vragenlijsten, interviews of dergelijke) kan dus bijdragen bij het opstellen van MKBA's van leefbaarheidsprojecten, aangezien de mens ervoor zorgt dat de omgeving betekenis krijgt in termen van leefbaarheid (Leidelmeijer et al., 2008).

Volgens Ruijgrok (projectleider van de MKBA voor project HaZ) gaat leefbaarheid in Holwerd om de instandhouding van voorzieningen, zoals bijvoorbeeld een school en een ziekenhuis. Verbeek sluit zich daarbij aan door te zeggen dat leefbaarheid in dit landelijk gebied zich splitst op het aantal voorzieningen die dagelijks nodig zijn (dokter, supermarkt, school). Hij zegt verder dat het bestaande in ieder geval moet worden vast gehouden, zoals de gezamenlijke multi-functionele accommodatie en het gezondheidscentrum die daar gebouwd zijn.

Schilt (projectdirecteur van de MKBA voor HaZ) gaat verder op de vraag die er eerder werd gesteld bij het definiëren van de term, leefbaarheid voor wie? Volgens hem gaat leefbaarheid in Holwerd inderdaad om het openhouden en het liefst heropenen van voorzieningen. Het gaat hierbij echter niet per se om de bewoners, het gaat namelijk ook om toeristen. Dagelijks gaat er een boot naar Ameland waardoor er veel mensen Holwerd passeren. Het probleem is dat ze passeren en niet stoppen. Volgens Schilt moeten er toeristische voorzieningen worden gerealiseerd om die passerende mensen ten minste voor een deel in Holwerd te houden.

Leefbaarheid is in project HaZ erg contextgevoelig, het gaat in dit gebied specifiek om voorzieningen. Voorzieningen is één van de leefbaarheid indicatoren uit figuur 3. Verbeek zei het volgende over project Haz "als je het zo breed maakt, dat je alles gaat benoemen dat ook al goed is, of goed geregeld is, dan

wordt het een onmogelijk project.” Dit kan een reden zijn waarom er niet meerdere indicatoren zijn betrokken bij het project. Schilt sluit daarbij aan. Hij zei dat een grote stadswijk, zoals Scheveningen bijvoorbeeld, leefbaarheid op een andere manier zal definiëren. Daar is leefbaarheid verbonden met geluidsoverlast en veiligheid bijvoorbeeld. Dat zijn volgens hem aspecten die in Holwerd juist minder een rol spelen. Hij zei het volgende over Holwerd “de lucht is daar hartstikke schoon, de veiligheid is daar ook niet meteen een groot probleem.” Leefbaarheidindicatoren kunnen variëren van plaats waardoor het van het gebied afhangt welke indicatoren van belang zijn voor dat gebied (Millet et al, 2012). Zoals er eerder werd gezegd verwijst leefbaarheid naar de mate waarop een plaats de kwaliteit van leven, gezondheid en welzijn voor de mensen die daar wonen, werken of bezoeken ondersteunt. Volgens project HaZ hangt de kwaliteit van leven, gezondheid en welzijn voor die mensen samen met het voorzieningenaanbod.

Zoals er al eerder werd gezegd worden integrale gebiedsontwikkelingen in het MIRT-investeringsprogramma opgenomen om door het Rijk gefinancierd te worden. Als eis om opgenomen te worden in het investeringsprogramma, moet er een MKBA voor het project opgesteld worden. Voor project HaZ is er een MKBA uitgevoerd door Witteveen+Bos (Stichting Holwerd aan Zee, 2015). In de MKBA wordt leefbaarheid gekwantificeerd en gemonetariseerd, het gaat in de MKBA namelijk om leefbaarheidbaten. De leefbaarheidbaten vormen na de besparing op baggerkosten de grootste post. Uit de MKBA komt naar voren dat van project HaZ ruim 10 miljoen euro aan leefbaarheidbaten te verwachten zijn. De leefbaarheidbaten bestaan uit twee subposten, “reistijdbaten” en “woongenotbaten”. Bij de reistijdbaten gaat het om “de uitgespaarde reistijd- en omrijkosten van de bewoners van Holwerd naar twee voorzieningen die dreigen te verdwijnen maar nu behouden kunnen blijven, namelijk een supermarkt en een sportfaciliteit” (Stichting Holwerd aan Zee 2015, p. 7). Volgens dr.ir. Ruijgrok zorgt de bestedingskracht van de recreanten en recreatiemedewerkers voor draagkracht voor de voorzieningen. Bij de woongenotbaten gaat het om “de vermeden vastgoedwaardedalingen van de bewoonde woningen die anders te maken krijgen met negatieve uitstralingseffecten van leegstand en verpaupering” (Stichting Holwerd aan Zee 2015, p. 7). Door de leefbaarheidbaten te vergelijken met de andere welvaartseffecten in de MKBA, kunnen bestuurders makkelijker een beslissing over deze integrale gebiedsontwikkeling maken. Volgens Schilt moeten de bestuurders ervan overtuigd raken dat project HaZ tot een grote leefbaarheidwinst leidt om vervolgens opgenomen te worden in het MIRT-investeringsprogramma. Deze winst moeten ze in de MKBA door de leefbaarheidbaten herkennen.

4.3 Leefbaarheid in MKBAs volgens MKBA specialisten

MKBA specialist	Hoe wordt leefbaarheid meegenomen in een MKBA?
Elisabeth Ruijgrok (Witteveen+Bos)	Kwantificeren en monetariseren
Edgar Wever (Twynstra Gudde)	Kwantificeren en monetariseren
Maurits Schilt (Witteveen+Bos)	Kwantificeren en monetariseren
Peter Berkhout (RIGO)	Kwantificeren en monetariseren

De MKBA-specialisten zijn het eens met de manier waarop leefbaarheid is meegenomen in de MKBA van project HaZ aangezien zij hebben aangegeven dat leefbaarheid moet worden gekwantificeerd en gemonetariseerd. Alle specialisten vinden dat leefbaarheid moet worden vertaald naar leefbaarheidbaten. Het gaat namelijk in MKBA's om baten. De term leefbaarheid moet dus worden gekwantificeerd (door kwantitatieve indicatoren) waarna het in euro's moet worden uitgedrukt (gemonetariseerd). Hierdoor kan je deze leefbaarheidbaten (bijvoorbeeld reistijdwinst en vastgoedwaarde) makkelijk in vergelijking brengen met andere baten.

Verder werden MKBA-specialisten en betrokkenen bij de MKBA van project HaZ gevraagd of subjectieve evaluaties kunnen bijdragen aan de MKBA. Van de zes mensen vonden vier dat subjectieve evaluaties bij kunnen dragen bij het opstellen van een MKBA (Edgar Wever, Peter Berkhout, Marco Verbeek, Niek Mouter).

Eén persoon, Schilt, twijfelde hierover. Hij zei "aan de voorkant wel, ik heb wel mijn twijfels of dat echt zo is." Volgens hem zal iedere bestuurder zeggen dat het wel zal bijdragen maar hij vraagt zich af of dat wel zo is. Verder zei hij "je kan er wel een evaluatiestudie op loslaten, maar we weten nu al wat de uitkomst is." Aangezien leefbaarheidindicatoren na verloop van tijd kunnen veranderen (Millet et al, 2012), kunnen deze evaluaties toch bijdragen. Wat er nu als leefbaar wordt beschouwd kan na een aantal jaren veranderen, dus wat je denk te weten over de leefbaarheids situatie in een gebied, kan ook al veranderd zijn.

Ruijgrok zei dat subjectieve evaluaties niet bijdragen aan het opstellen van een MKBA, omdat er per individuele omgevingskwaliteit die onder leefbaarheid valt al goede meeteenheden zijn. Hierbij moet wel gezegd worden dat ook deze meeteenheden kunnen zijn gebaseerd op voorgaande subjectieve en/of geobjectiverde evaluaties. In Ruijgrok (2006) bijvoorbeeld, werd er verwezen naar een onderzoek naar de leefkwaliteit in stationsgebieden als één van de bronnen om tot een lijst van kwaliteitskenmerken in de MKBA te komen. In dit onderzoek werd de ervaring van de mens als gebruiker van die leefomgeving (subjectieve evaluatie) meegenomen (Van den Bergh et al., 2003). De informatie die nodig is om leefbaarheid te kwantificeren en monetariseren in de MKBA kan dus op subjectieve en/of geobjectiverde evaluaties zijn gebaseerd.

5. Conclusie

Leefbaarheid is een leidend principe in planning en beleid (Gough, 2015). Het kan als een onderdeel van duurzaamheid worden gezien, omdat het een deelverzameling is van duurzaamheidseffecten (Litman, 2011). Volgens planners en beleidsmakers is leefbaarheid een leidraad voor de besluitvorming en investeringen in de omgeving. Ook vormt een leefbare stad concurrentie tussen andere steden voor het potentieel (menselijk) kapitaal (Ruth & Franklin, 2014). Leefbaarheid kan op verschillende manieren worden gedefinieerd. In dit onderzoek is leefbaarheid de mate waarop een plaats de kwaliteit van leven, gezondheid en welzijn voor de mensen die daar wonen, werken of bezoeken ondersteunt (Buchanan et al., 2007, in Marshall, 2013).

Leefbaarheid wordt in de MKBA van project HaZ gekwantificeerd waarna het in euro's is uitgedrukt. Het gaat namelijk in de MKBA om baten. Door de leefbaarheidbaten te vergelijken met de andere welvaartseffecten in de MKBA, kunnen bestuurders makkelijker een beslissing over deze integrale gebiedsontwikkeling maken. Bestuurders moeten aan de hand van de leefbaarheidbaten ervan overtuigd raken dat project HaZ leidt tot een grote leefbaarheidwinst.

Vier MKBA-specialisten zijn het hiermee eens aangezien zij vinden dat leefbaarheid het beste gekwantificeerd en gemonetariseerd wordt in de MKBA. Hoewel het moeilijk kan zijn om zachte waarden te kwantificeren en monetariseren kan het bij leefbaarheid gaan om baten in de vorm van reistijdwinst en een toename van vastgoedwaarden. Volgens Ruijgrok is er een relatie tussen reistijdwinst en het voorzieningenniveau. De baat van een hoger voorzieningenniveau is minder reistijd naar voorzieningen. Dit kan in euro's worden uitgedrukt. Verder is er volgens Berkhout een sterke correlatie van leefbaarheid met woningprijzen. Hij zei "dit is de beste methode omdat de leefbaarheid zeer waarschijnlijk in de transactiepreizen van woningen is verdisconteerd."

Verder kunnen subjectieve en geobjectiverde evaluaties bijdragen bij het opstellen van MKBA's van integrale gebiedsontwikkelingen die leefbaarheid zullen stimuleren. Aangezien het bij leefbaarheid gaat om het menselijk perspectief ten opzichte van de omgeving (Leidelmeijer et al., 2008) is het belangrijk om de belangen van de mensen mee te nemen. De kennis die uit de subjectieve en geobjectiverde evaluaties wordt gehaald kan bijdragen bij het opstellen van een MKBA.

5.1 Reflectie + aanbeveling

In het begin van dit onderzoek werd er verwacht dat er een directe link zou zijn tussen de subjectieve en/of geobjectiverde evaluaties en de MKBA. Hoewel er is gezegd dat de kennis uit de subjectieve en/of geobjectiverde evaluaties kan bijdragen bij het opstellen van de MKBA, zal er verder onderzoek moeten worden gedaan naar deze relatie. In hoeverre dragen deze evaluaties bij aan het opstellen van de MKBA? Moeten ze meer worden betrokken bij het opstellen van MKBA's van integrale gebiedsontwikkelingen die leefbaarheid zullen stimuleren?

Verder zal er moeten worden gekeken naar het meenemen van leefbaarheid in andere ex-ante-evaluaties, zoals de milieu-effectrapportage (MER). In de MER worden effecten met een ordinale score geëvalueerd. Hoewel deze scores in de MKBA kunnen worden toegevoegd, blijkt dat de ordinale plussen en minnen geen hulp bieden wanneer sterk verschillende projecten met elkaar worden vergeleken. Hier zal verder onderzoek naar moeten worden gedaan. Het kan zijn dat de projectalternatieven in de MER en in de MKBA beter op elkaar moeten worden ingesteld.

7. Literatuurlijst

- Bakker, M., Westrik, J., Haartsen, T. & Vlist, A. van der (2013). *Woonwensen en leefbaarheid in de Regio Achterhoek*. Groningen: Stuurgroep Regiovisie.
- Balsas, C. (2010). Measuring the livability of an urban centre: an exploratory study of key performance indicators. *Planning Practice & Research* (19:1), 101-110.
- Bergh, A. van den, Beer, A., Hamel, R., Manneke, A. & Schildwacht, P. (2003). *Leefkwaliteit Stationsgebied Utrecht*. Utrecht: Dienst Stadsontwikkeling.
- Beukers, E., Bertolini, L. & Brömmelstroet, M. (2011). *Knelpunten in het MKBA-proces*. Den Haag: Nicis Institute.
- Celemín, J & Velazquez, G. (2012). Proposal and application of an environmental quality index for the Metropolitan Area of Buenos Aires, Argentina. *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography* (112), 15–26.
- Clifford, N., French, S. & Valentine, G. (2010). *Getting started in geographical research: how this book can help*. In N. Clifford, S. French & G. Valentine (Red.), *Key Methods in Geography* (568). 2de editie. London: Sage.
- Dimensus (2013). *Leefbaarheidsmonitor Houten 2012*. Breda: Dimensus.
- Faiz, A., Faiz, A., Wang, W. & Bennett, C. (2013). Sustainable Rural Roads for Livelihoods and Livability. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* (53), 1–8.
- Gough, M. (2015). Reconciling Livability and Sustainability: Conceptual and Practical Implications for Planning. *Journal of Planning Education and Research* 2015 (2), 145–160.
- Heeres, N., Tillema, T. & Arts, J. (2012a). Functional-spatial sustainability potentials of integrated infrastructure planning. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* (48), 2533-2544.
- Heeres, N., Tillema, T. & Arts, J. (2012b). Integration in Dutch planning of motorways: From 'line' towards 'area-oriented' approaches. *Transport policy* (24), 148-158.
- Holwerd plattegrond (2015). *Holwerd stadsgids*. Geraadpleegd op 09-06-2015 via <http://nl.weather-forecast.com/locations/Holwerd>
- Jddevries (2013). *Holwerd aan Zee*. Geraadpleegd op 09-06-2015 via <http://www.jddevries.nl/index.php/holwerd-aan-zee-mooi-plan-maar-haalbaar/>
- Jong, M. de. (2014). *Leefbaarheid als Sociale Constructie: Onderzoek naar de leefbaarheid in de gemeente Moerdijk*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.

- Koopmans, C. (2015). *Second opinion kosten en baten Holwerd aan Zee*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Larsen, V. & Boer, L. de (2011). *Werken aan maatschappelijk rendement: Een handreiking voor opdrachtgevers van MKBA's in het sociale domein*. Amsterdam: Colofon.
- Leidelmeijer, K. & Kamp, I. van (2003). *Kwaliteit van de leefomgeving en leefbaarheid*. Rapport 80330. Amsterdam: Rigo.
- Leidelmeijer, K., Marlet, G., Iersel, J. van, Woerkens, C. van & Reijden, H. van der (2008). *Leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken*. Rapport 95640. Amsterdam: Rigo.
- Leidelmeijer, K., Marlet, G., Rossum, F. van, Woerkens, C. van & Schulenberg, R. (2011). *Leefbaarheid in krimpgebieden een verkenning van de relatie tussen bevolkingskrimp en leefbaarheid*. Rapport P19700. Amsterdam: Rigo.
- Litman, T. (2011). *Sustainability and Livability*. Canada: Victoria Transport Policy Institute.
- Mashall, W. (2013). An evaluation of livability in creating transit-enriched communities for improved regional benefits. *Research in Transportation Business & Management* (7), 54–68.
- Miller, H., Frank Witlox, F. & Tribby, C. (2012). Developing context-sensitive livability indicators for transportation planning: a measurement framework. *Journal of Transport Geography* (26), 51–64.
- Ministerie van VROM. (2009). *Leefbaarheid door de tijd*. VROM 9036. Amsterdam: Colofon.
- Nauta, Oberon (2002). *Leefbaarheidsmonitor stadsdeel Amsterdam-Noord 2001*. Amsterdam: DSP-groep.
- Nistal, S. & Schep, N. (2013). *MKBA ZeeuwsVlaanderen*. Amsterdam: EIB.
- Planbureau voor de Leefomgeving (2009). *Natuureffecten in de MKBA's van projecten voor integrale gebiedsontwikkeling*. Den Haag: RIVM.
- Rijksoverheid (2012). *Een kennismaking met de maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA)*. Amsterdam: Colofon.
- Romijn, G & Renes, G (2013). *Algemene leidraad voor maatschappelijke kosten-batenanalyse*. Den Haag: De Swart.
- Rosenberg, F., Edgar, Wever., Leidelmeijer, K, Iersel, J. van, Schulenberg, R., Wildt, R., Luijckx, T., Koning, M. & Saitua, R. (2010). *MKBA Herstructureringsaanpak Parkstad Limburg*. Nederland: RIGO & EIB.
- Ruijgrok, E. (2006). *Methodiek Ruimtelijke Kwaliteit in de MKBA*. Rotterdam: Witteveen + Bos.
- Ruth, M. & Franklin, R. (2014). Livability for all? Conceptual limits and practical implications. *Applied geography* (49), 18-23.

- Saitluanga, B. (2013). Spatial Pattern of Urban Livability in Himalayan Region: A Case of Aizawl City, India. *Soc Indic Res* (117), 541–559
- Schijndel, S. van & Rutherglen, M (2010). *Aanvalsplan krimp Holwerd*. Rotterdam: SEV.
- Setijanti, P., Defiana, I. Setyawan, W., Silas, J., Firmaningtyas, S. & Ernawati, R. (2014). Traditional settlement livability in creating sustainable living. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* (179), 204 – 211.
- Sijtsma, F., Hinsberg, A. van, Kruitwagen, S. & Dietz, F. (2009). *Natuureffecten in de MKBA's van projecten voor integrale gebiedsontwikkeling*. Den Haag: PBL.
- Song, J. (2011). *A Livable City Study in China Using Structural Equation Models*. Zweden: Department of Statistics, Uppsala University.
- Steunpunt Economische Evaluatie (2012). *KBA bij MIRT-Verkenningen*. Amsterdam: Colofon.
- Stichting Holwerd aan Zee (2015). *De maatschappelijke kosten en baten van Holwerd aan Zee*. Rotterdam: Witteveen+Bos.
- VBTB (2003). *Handreiking evaluatie onderzoek ex ante*. Den Haag: Ministerie van Financiën.
- Veenhoven, R. (2000). *Leefbaarheid: betekenissen en meetmethoden*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Waddenacademie (2015). *Symposium Holwerd aan Zee*. Geraadpleegd op 09-06-2015 via <http://www.waddenacademie.nl/organisatie/symposia/symposium-holwerd-aan-zee/>
- Werkgroep Holwerd aan Zee (2015). *Het project holwerd aan zee*. Geraadpleegd op 22-02-2015 via <https://www.holwerdaanzee.nl/nld/>.
- Wouw, D. van der, Walrave, E., Bakker, E. & Sluijs, J. van (2009). *Leefbaarheidonderzoek Sluis*. Zeeland: Scoop.
- Yin, R. (2014). *Case study research: design and methods*. 5de editie. USA: Sage.
- Zanella, A., Camanho, A. & Dias T. (2014). The assessment of cities' livability integrating human wellbeing and environmental impact. *Ann Oper Res* (226), 695–726.

BIJLAGE 1: Transcriberen (Interview vragen & antwoorden)

Interviewer: Tashira Rodriguez "T"

Geïnterviewde: Marco Verbeek "M" (stichting Holwerd aan Zee)

T: Mijn naam is Tashira Rodriguez. Ik ben 24 jaar oud en ik studeer Technische planologie aan de Rijksuniversiteit. Ik doe onderzoek naar de waardering van leefbaarheid bij integrale gebiedsontwikkelingen, vandaar dit interview. Kunt u uw naam voor mij opnoemen?

M: Ja, Marco Verbeek van de stichting en werkgroep Holwerd aan Zee.

T: Wil u anoniem blijven of niet?

M: Nee hoor.

T: Kan ik u eventueel benaderen voor verder uitleg?

M: Ja hoor.

T: Wat zijn de projectdoelstellingen ten aanzien van leefbaarheid?

M: Onze doelstelling is eigenlijk heel simpel, wij willen leefbaarheid borgen voor een lange termijn. Wij willen banen genereren, omzet genereren en waarde stijging, dus dat het niet verder daalt. Dat wij het of stabiel houden of iets laten stijgen. Dat is ons doel.

T: Hoe wordt het begrip leefbaarheid gedefinieerd in dit project?

M: Leefbaarheid is bij ons heel simpel. Het splitst bij ons meer op het aantal voorzieningen zeg maar die dagelijks nodig zijn. Dat is voor ons leefbaarheid binnen Holwerd aan Zee. Dat het een leefbare omgeving is, dat er een dokter is, een supermarkt is, dat er een school is, dat soort dingen. Dat het openbaar vervoer en dat soort dingen een beetje interessant is.

T: Hoe wordt leefbaarheid beoordeeld? Is er een subjectieve evaluatie uitgevoerd?

M: Vanuit de MKBA?

T: Ja.

M: Ik heb geen idee. Dat ga je Maurits dinsdag vragen.

T: Ok, maar vanuit uw project hebben jullie dat niet gedaan?

M: Ja, dat is gerefereerd aan voorgaande onderzoeken, waar het is bevestigd wat het beeld is en wat leefbaarheid op dit moment doet. En je woont in het gebied dus je ziet ook gewoon dat voorzieningen verdwijnen, dat er woningen verpauperen, dat het allemaal achteruit gaat. Het komt dus weer op voorzieningen eigenlijk. Het is gewoon een waarneming, van jezelf en van je omgeving.

T: Dus dan is deze vraag wel makkelijk, hoe wordt leefbaarheid gemeten, indicatoren? Het is dus voorzieningen?

M: Ja dat maak je dagelijks mee. Eigen ervaringen, sociale ervaringen die worden bevestigd door onderzoeken die zijn geweest. Wat het moeilijker maakt in een klein gebied is dat je eigenlijk alle indicatoren pakt. Die kan je niet echt splitsen op een ding, daar is het vaak weer te klein voor.

T: Jullie zijn wel gericht op voorzieningen?

M: Dat is wel het doel geweest om hieraan te beginnen. Alleen het project zelf, daar zitten geen projecten in ten behoeve van leefbaarheid. Daar zitten allemaal raamvoorwaarden die leefbaarheid ten goede zouden kunnen komen. Dat is het verschil. Dus we houden ons niet direct bezig met het aantal senioren woningen ofzo in het gebied. Er is wel invloed, Holwerd aan Zee maakt het wel beter naar verwachting, alleen binnen Holwerd aan Zee is een grote water infra project.

T: Ja dus daarom wilde ik weten als jullie echt indicatoren van leefbaarheid hebben gebruikt of hebben jullie zich gericht op het project.

M: Ja indirect wel, het is wel de aanleiding geweest. In het project zelf wordt het wel steeds genoemd, dat leefbaarheid ten goede komt. Alleen het splitst zich niet specifiek op leefbaarheid. Stap 2 wel, dus als je recreatie ontwikkelt heb je wel weer te maken met leefbaarheid. Snap je wat ik bedoel?

T: Ja, ik snap het. Ok. Welke kenmerken/indicatoren van het gebied moeten worden verbeterd om het gebied meer leefbaar te maken?

M: Het is in ieder geval het vast houden van het bestaande. Het is de afgelopen jaar sterk verbeterd, door een gezamenlijke multi-functionele accommodatie, ik weet niet of je het begrip kent. Daarin zijn de sportverenigingen vertegenwoordigd, de muziekverenigingen enzovoorts. Die hebben allemaal een centrale plek zodat ze in de toekomst in ieder geval geborgen zijn. Dat de omgevingen voor hun is. Daarnaast is er een gezondheidscentrum gebouwd, dus dat is ook geborgd. En wat wij graag willen is dat we voor de komende 30/40 jaar dat in ieder geval kunnen vasthouden. En dan komen we weer bij onze doelstelling, dat wij eigenlijk willen dat Holwerd aan Zee dus banen gaat opleveren. Dat het gewoon een aantrekkelijk gebied is om te wonen en werken. Dat laagopgeleide binnen dit gebied ook dicht bij huis een baan kunnen vinden. Dat de waarde van de woningen in ieder geval stabiel blijft. Stijgt zou mooi zijn maar stabiel is ook winst. Dat draagt er aan bij onze doelstellingen.

T: Ja inderdaad, dat kan ik me wel voorstellen. Verschillen de projectalternatieven in hun score op leefbaarheid? Of weet u dat niet?

M: Ik heb geen idee.

T: Moet ik zeker kijken in de MKBA

M: Ja

T: Op welke manier wordt leefbaarheid gewaardeerd in de evaluatiestudie? Weet u dat?

M: Nee..wat een evaluatie zou kunnen zijn op de MKBA is die second opinion, want die beoordeelt dat ding. Misschien dat je het daarin kan vinden. Anders staan er wel namen die je zou kunnen vragen. Hoe ze dat hebben gedaan weet ik niet, dus we hebben ons wel bemoeit met de input van die studies, maar niet wat voor methodiek ze toepassen of zo.

T: Kunt u de second opinion naar mij toesturen? Dat zou wel heel handig zijn. Op welke manier wordt leefbaarheid gewaardeerd in het besluitvormingsproces? Heeft het invloed?

M: Ja hoor zal ik doen. In het besluitvormingsproces, met name bij provincies en ministeries, is leefbaarheid wel een heel groot onderdeel. Het is ook een taak vanuit de overheid om dat in ieder geval te borgen, dus die kijken er zeker naar.

T: Ja dat dacht ik. Het is dus dan wel belangrijk.

M: Ja, dus in de besluitvorming is leefbaarheid cruciaal. Ze zien wel dat het project Holwerd aan Zee daaraan bijdraagt, dat is wel belangrijk. Bij ons is het voornamelijk gesplitst op krimp, wat op dit moment hoog op de politieke agenda staat, en dat is ook leefbaarheid. Het is dus wel heel belangrijk als ze budget vrij maken voor Holwerd aan Zee, wat gebeurt daar maatschappelijk mee? Er liggen ook maatschappelijke opgaven binnen de patijen die een rol hebben binnen Holwerd aan Zee. Die kunnen er ook makkelijk in kwijt en daar is de besluitvorming wel cruciaal.

T: Ja inderdaad. Denkt u als er subjectieve evaluaties (vragenlijsten aan de bewoners) werden uitgevoerd, als dat zou bijdragen aan de waardering van leefbaarheid in het besluitvormingsproces?

M: Als we dat zouden doen? Ja als dat zou bijdragen. Ik denk aan de voorkant wel, dat iedere bestuurder zou zeggen ja dat is zo, ik zou mijn twijfels wel hebben als dat wel echt zo is.

T: Omdat het dan te subjectief is denkt u?

M: Ja, men weet dat ook wel. Alles gaat dan weer om geld.

T: Ja iedereen wilt iets anders zonder dat ze echt weten wat het gaat kosten, wat echt nodig is. Want als jij bijvoorbeeld een bus vlak bij je huis zou willen, is dat wel handig?

M: Ja in feite is het antwoord wel bekend. Iedereen weet wel, we kunnen een evaluatiestudie op loslaten, maar we weten nu al de uitkomst. Denk ik hoor.

T: De laatste vraag. Wat zijn u aanbevelingen over het meten en waarderen van leefbaarheid in evaluatiestudies?

M: Nou mijn aanbeveling zou zijn om het gewoon zo simpel mogelijk te houden, want als je er helemaal in gaat verdiepen kun je er ook heel snel in verdwalen, maar dat zeg ik als lid, daar heb ik geen verstand van. Ik zie heel veel rapporten en studies voorbij komen die heel diep de materie in gaan, dan denk ik draagt dat wel bij aan het doel. Land je dan niet in discussies die je eigenlijk moet mijden. Maar daar heb ik niet voor gestudeerd, dat weet ik niet.

T: Ok, wat u zegt klinkt wel logisch.

M: Ja, maar goed maakt het ook maar eens logisch. Eigenlijk is het heel moeilijk om het logisch te maken, om iets simpel te maken is best wel heel moeilijk.

T: Volgens mij zijn de indicatoren die je je opricht moeilijk, want leefbaarheid is maar een term, het kon iets anders zijn. Wat vindt je dan onder leefbaarheid, om dat dan te verbeteren. Vind je bijvoorbeeld bereikbaarheid leefbaar, dan moet je infrastructuur verbeteren. Vind je voorzieningen leefbaar, moet je meer voorzieningen zetten.

M: Ja begin daar eerst mee. Maar dat kun je heel breed maken, maar in hoeverre komt het de kwaliteit van het onderzoek ten goede. We zullen kunnen kijken wat de problemen in het gebied zijn en daar op focussen. Daar krijg je er misschien meer kwaliteit uit dan dat je alle onzin dingen benoemd.

T: Ja, want als project, wil je dat je project als geheel klopt.

M: Ja daarom loop je in het project Holwerd aan Zee als je het zo breed maakt, dat je alles gaat benoemen dat ook al goed is, of goed geregeld is, dan wordt het ook een onmogelijk project. Dan gaat energie naar de verkeerde dingen.

T: Ja want net als u al zei, verbetering is altijd goed, maar als je het gewoon constant houdt, dat is ook wel goed.

M: Ja dat is ook al verbetering. Als we zien dat het terug loopt, als je het kan stoppen dan boek je winst. Dus als je de MKBA ook bekijkt daar staat ook in als je niks doet, dan verlies je de komende 2 decennia al 23 miljoen aan waarde daling. Als je dat op nul kan houden dan heb je al winst. Het is maar net hoe je het waardeert, er zijn heel veel methodieken hoe je iets moet waarderen. Is maar net wat het doel erachter is.

T: Ok, wel bedankt voor dit interview

M: Graag gedaan.

Interviewer: Tashira Rodriguez "T"

Geïnterviewde: Maurits Schilt "M" (projectdirecteur van de MKBA van project HaZ)

T: Mijn naam is Tashira Rodriguez. Ik ben 24 jaar en ik studeer Technische planologie aan de Rijksuniversiteit. Ik doe dit interview voor onderzoeksredenen voor mijn bachelorproject. Mijn hoofdvraag is namelijk, hoe wordt leefbaarheid gewaardeerd in de planvorming van integrale gebiedsontwikkelingen. Dat was gewoon een van de onderwerpen en ik heb het gekozen omdat ik het interessant vond om te kijken hoe deze zachte waarde wordt gewaardeerd in evaluatiestudies. Vanwege het feit dat project HaZ is opgesteld om de krimp in dat gebied tegen te gaan en leefbaarheid te creëren, heb ik dit project gekozen als de case voor mijn casestudie. En omdat het een nieuw project is, kan mijn bachelorproject misschien daaraan bijdragen.

M: Hoe ben je bij het project gekomen?

T: Er stonden een heleboel cases op de lijst en ik ben door de cases gegaan. Ik vond het toch wel interessant, omdat het een groot waterproject is. Ik ben geïnteresseerd geraakt in deze case.

T: Ja, kunt u uw naam voor mij opnoemen?

M: Wat zegt u?

T: Kunt u uw naam opnoemen en uw functie binnen dit project?

M: Nou, mijn naam is Maurits Schilt. En wij, de Witteveen + Bos, heeft voor de stichting Holwerd aan Zee een MKBA uitgevoerd.

T: En u heeft daaraan bijgedragen?

M: Ja, ik ben namens Witteveen + Bos projectdirecteur van de MKBA

T: Ok, de eerste vraag, wat zijn de projectdoelstellingen ten aanzien van leefbaarheid?

M: Het is maar net wat je onder leefbaarheid verstaat. Laat ik het zo zeggen, die stichting is in het leven geroepen door een aantal lokale personen die zich alle zorgen maken over de leefbaarheid van Holwerd en eigenlijk de regio noordwest Friesland in z'n geheel. Omdat jonge mensen daar weg trekken en er is weinig nieuwe werkgelegenheid in de regio. Binnen de provincies Friesland en Groningen, doen de nieuwe werkgelegenheden zich vooral in stedelijke gebieden voor. Dus de stad Groningen en in Friesland is dat Leeuwarden en Heerenveen. Dit betekent dus dat mensen wegtrekken om in de stedelijke gebieden te gaan werken. Dat betekent dus dat jonge mensen niet echt meer een economische binding met Holwerd hebben, omdat ze daar niet meer werken, ze vinden het vaak praktisch om ergens anders te gaan wonen. Dus jongeren zijn eigenlijk al weggetrokken en dat gaat nog steeds door. Dan blijft er een vergrijsde kern over en een aantal jongeren die kiezen om toch te blijven. Wat er gebeurd is dat de voorzieningen wegtrekken. Een van de initiatiefnemers van Holwerd aan Zee, een van de drijvende krachten Marco Verbeek, die was eigenaar van de supermarkt in Holwerd en daar is hij een paar jaar geleden gewoon mee gestopt omdat die geen enkel perspectief meer zag. Hij zag gewoon dat de mensen weggetrokken en dat het inwonerstal van Holwerd in een paar jaren tijd met honderden naar beneden is gegaan, waardoor zijn klantenkring zodanig klein werd dat het voor hem niet meer rendabel was om de supermarkt fatsoenlijk open te houden. Dus wat kun je nou doen om dat tegen te gaan? Hoe kan je het gebied leefbaar houden? Ze zeggen dat je eigenlijk moet zorgen dat er gewoon weer mensen zijn. En dat hoeft dan niet per se de bewoners te zijn, het kunnen ook toeristen zijn. Vandaar dat zij uiteindelijk gezegd hebben, maakt niet uit wie hier komt, als het maar mensen zijn. Want dan gaat de economie weer beter, is hier weer werk, is hier weer beweging, dan gebeurt hier weer wat. De makkelijkste manier is eigenlijk, een ding gebeurt dagelijks in Holwerd en dat is de boot die uit Ameland vertrekt eraan komt en dat er dus heel veel mensen erdoor passeren. Alleen ze passeren, ze stoppen niet. De belangrijkste projectdoelstelling ten aanzien van leefbaarheid is om de mensen die Holwerd dagelijks passeren, om die nou vast te houden, zodat ze ook daar voor een deel geld gaan uitgeven.

T: De tweede vraag, hoe wordt leefbaarheid gedefinieerd in dit project?

M: Ja, leefbaarheid kan je op heel veel verschillende manieren uitleggen. Als je bijvoorbeeld in een grote stadswijk kijkt, ik heb zelf al in den haag in Scheveningen gewoond, daar is leefbaarheid, dat verbindt je daar met, dat de straten opgeruimd zijn, dat de mensen niet op straat plassen, dat het zwerfvuil is opgeruimd. Maar ook dat de geluidsoverlast en de luchtkwaliteit en dergelijke binnen de perken blijven. Of dat het op straat veilig is, een heel belangrijk leefbaarheidsaspect. Nou dat zijn dingen die in Holwerd juist minder spelen, want de lucht is daar hartstikke schoon, de veiligheid is daar ook niet meteen een groot probleem. Waar het juist in Holwerd om gaat is dat het ontvolkt en dat er daar geen voorzieningen zijn. Het gaat daar juist meer om het openhouden van voorzieningen. Het liefs het opnieuw openen van voorzieningen door ervoor te zorgen dat er meer mensen zijn die tijd doorbrengen in Holwerd, al dan niet als bewoners of als recreant

T: Ik heb de MKBA van meneer Marco Verbreek gekregen en ik had ook volgens mij iets gezien van de waarde van de woningen en woonomgeving. Dat heb ik geconcludeerd. Vindt u dat ook of niet?

M: Nou dat is denk ik een afgeleide van. Ik ben het daar opzich wel mee eens, alleen vind ik dat leefbaarheid meet je niet al aan de waarde van een woning, dat is een resultante. In een goed leefbare buurt zou je dat kunnen afmeten aan de waarde van de woningen. Als Holwerd nou zou bloeien van de werkgelegenheid en toerisme, was het vastgoed meer waar geweest dan het nu is. Dus in die zin heeft u daar gelijk in, het is dus een resultante van leefbaarheid.

T: Dus de leefbaarheid is gericht op de voorzieningen?

M: In Holwerd is het daar primair op gericht, het in stand houden en verbeteren van voorzieningen. Het scheppen van nieuwe economische dragers is ook eigenlijk heel belangrijk. Eigenlijk gaat het niet zozeer om het in stand houden van, maar het scheppen van nieuwe economische dragers, dat is denk ik de rode kern en dat is ook wat de stichting Holwerd aan Zee wil.

T: Volgende vraag, hoe wordt leefbaarheid beoordeeld in dit gebied? Was er een subjectieve evaluatie (vragenlijsten aan de bewoners) of, hoe hebben jullie dit precies beoordeeld?

M: Ik heb geen flauw idee, wij hebben dat niet gedaan, wij hebben niet aan mensen gevraagd, vindt u het leefbaar of niet. Het zal vast onderzocht zijn maar wij hebben het niet gedaan.

T: Hoe wordt leefbaarheid gemeten? Ik denk dat jullie het weer gaan opsplitsen op voorzieningen toch?

M: Wij hebben dus de MKBA gemaakt. In de MKBA ga je eigenlijk kijken, daar onderzoek je de maatschappelijke baten van investeringen die je doet. In Holwerd zou je behoorlijk investeringen gaan doen in waterbouwkundige werken, dijken, gemaal, baggerwerkzaamheden. Nou dat zijn dure werkzaamheden. Als ze die gaan doen, wat krijg je ervoor terug? Dat is wat wij onderzocht hebben in de MKBA. In die baten zitten leefbaarheidsbaten, je krijgt banen terug bijvoorbeeld. We hebben in de MKBA berekent hoeveel banen het project in Holwerd op gaat leveren. Banen leveren eigenlijk die nieuwe economische drager waar ik het net over had, dat komt dan tot stand, omdat er nieuwe banen komen.

T: Ja ik vroeg me af wat die baten waren precies.

M: Het zit vooral in de extra werkgelegenheden die je creëert. Ik heb de MKBA zelf niet geschreven, dat is Elisabeth Ruijgrok geweest, die details zou je met haar moeten bellen. De verwachte effecten van maatregelen, je meet niet echt, op basis van kengetallen probeer je de toekomst te voorspellen.

T: Welke kenmerken/indicatoren van het gebied moeten worden verbeterd om het gebied meer leefbaar te maken?

M: Wat er dus moet gebeuren in Holwerd, je wil dat de toerisme beter de weg naar Holwerd gaat vinden, dat is wat de stichting Holwerd aan Zee beoogt. Dat betekent dus dat de plek aantrekkelijker moet worden gemaakt voor toerisme en dat is dus eigenlijk het kenmerk. En het kenmerk is welke type toerisme heb je veel in Holwerd, dat is dus water toerisme en toeristen die naar het eiland gaan. Dus aan de ene kant aantrekkelijker maken voor de toeristen die naar Ameland gaan, dat ze een deel van hun tijd in Holwerd door brengen en de andere deel, de waterrecreant Friesland in trekt. Die moet het leuk vinden om in Holwerd wat uiteindelijk een soort van zeehaventje gaat worden, om daar terecht te kunnen. Dat betekent dus toeristische voorzieningen maken. Nu is het zo als je zeg maar vanaf de Waddenzee Friesland in wil, moet je helemaal via Hardelinge en als Holwerd aan Zee klaar is kan je dus bij Holwerd de dijk door om zo het Friese land in. Dat is wel een belangrijk kenmerk, het is een ontbrekende infrastructurele schakel in het pleziervaartnetwerk, zo moet je Holwerd zien

T: OK, verschillen de projectalternatieven in hun score op leefbaarheid?

M: Nee, er is maar een alternatief doorgerekend in de MKBA en dat is het project alternatief dus die verschillen niet in hun score op leefbaarheid.

T: Op welke manier wordt leefbaarheid gewaardeerd in de MKBA? Positief/negatief?

M: Uit die komt dat de leefbaarheid wordt verbeterd. De hele maatregel beoogt op de leefbaarheid van Holwerd en omgeving. En daar komt niet uit dat het minder wordt, er komt uit dat het juist beter wordt. Door positief/negatief te zeggen maak je de vraag gesloten, je probeert een kwalitatieve vraag te stellen over hoe gaat er met het aspect om in de MKBA. En dat is dus, in de MKBA probeer je dus eigenlijk monetaire baten te bepalen. Dus je probeert de leefbaarheidwinst om te zetten in euro's en dat is hoe leefbaarheid wordt gewaardeerd in de MKBA. Dus leefbaarheidwinst die probeer je om te zetten via kerntallen in euro's, dat doe je kwantitatief, dan kun je dus die baten naast de kosten zetten en dan krijg je een beter zicht op wat de kosten nou opleveren aan baten. Dat is de MKBA, maatschappelijk baten. Door Holwerd aan Zee wordt de recreatieve potentie van Holwerd en omgeving vergroot, waardoor het bijvoorbeeld voor een camping twee keer zo makkelijk wordt om daar groot te groeien. Er worden meer klanten bereikt. Door HaZ onstaat er meer werkgelegenheid in Holwerd, waardoor de huizen prijzen omhoog gaan en mensen meer krijgen voor hun huis maar ook door de salaris bijvoorbeeld omhoog gaat en daarmee gaat de leefbaarheid meer omhoog. Dat kan je allemaal omzetten via kengetallen in maatschappelijke winst bv door HaZ komen er 200 mensen in Holwerd werken en die brengen allemaal elk jaar zoveel duizenden euro's in het laatje voor Holwerd. Dat is een baat die je in geld kan uitdrukken. Uit te drukken in monetaire eenheden, in geld, waardoor je deze naast de investeringskosten kan zetten.

T: Ok en hoe wordt het gewaardeerd in het besluitvormingsproces?

M: Dat is een ander verhaal. Wat Marco Verbeek en de stichting Holwerd aan Zee willen is dat met de MKBA en andere studies, willen ze Holwerd aan Zee kwalificeren voor de MIRT-agenda. Dat is een rijksprogramma waarin het minister van infrastructuur en milieu programmeert welke uitgaven aan welke projecten de komende jaren worden gedaan. Ze willen dat Holwerd aan Zee op die MIRT-agenda komt. En op die MIRT-agenda kom je door onder meer door een MKBA rapport aan te leveren. Nou is de volgende vraag, wordt het rapport aangeleverd straks bij de aanvraag om op de MIRT-agenda te worden geplaatst, dan is natuurlijk de vraag, de beoordelers van het rapport, hoe waarderen die het, vinden die straks de MKBA zodanig overtuigend dat ze meteen Holwerd aan Zee op de MIRT-agenda plaatsen. De vraag is, vinden ze het een goed project. Er zitten mensen in Den Haag die daar een uitspraak over gaan doen. Ze moeten die leefbaarheidswinst die in Holwerd geboekt gaat worden herkennen. De beslissingsmakers moeten ervan overtuigd raken dat het project HaZ leidt tot een grote leefbaarheidswinst. Dus het moet overtuigend worden neergezet in de MKBA.

T: Kan het uitvoeren van subjectieve evaluaties bijdragen aan de waardering van leefbaarheid in het besluitvormingsproces?

M: Ik denk dat je er kennis uit zou kunnen halen. Wat vinden de inwoners van Holwerd ervan. Willen de inwoners van Holwerd dat er fors geïnvesteerd wordt in de toeristische aantrekkelijkheid van het dorp. Wat vinden ze er eigenlijk van, dat weet ik niet.

T: En de laatste vraag, wat zijn u aanbevelingen over het meten en waarderen van leefbaarheid in de MKBA?

M: Het goede is dat je daar onderzoek naar doet. Hoe de mensen in een gebied de leefbaarheid waarderen, hoe waarderen ze dat nu, hoe waarderen ze dat straks als het project klaar is.

T: Bedankt voor de interview.

BIJLAGE 2: Vragenlijst MKBA specialisten

Algemene vragen:

- Wat is uw naam? Peter Berkhout
- Wat is uw functie? Senior Beleidsonderzoeker/Adviseur

Vragen over MKBA:

1. Hoe wordt leefbaarheid gemeten in de MKBA en waarom op deze manier? (indicatoren?)

Een leefbaarheidseffect van een interventie kun je meten door het direct aan de betreffende buurtbewoners te vragen. Met twee enquêtes (een nulmeting en een effectmeting).

2. Op welke manier wordt leefbaarheid gewaardeerd in de MKBA? (kwantitatief? Gemonetariseerd?)

Leefbaarheid wordt sinds mei 2009 landsdekkend gemeten in de Leefbaarometer. Sindsdien is het mogelijk om effecten van interventies in MKBA's te kwantificeren.

Het uitdrukken van leefbaarheidseffecten in euro's geschiedt aan de hand van de sterke correlatie van leefbaarheid met woningprijzen. Dit is de beste methode omdat de leefbaarheid zeer waarschijnlijk in de transactiepreizen van woningen is verdisconteerd. [Maar pas wel op. Je moet dan niet ook de prijsstijging/daling van de woningen als effect opnemen, want dan ben je aan het dubbeltellen.]

Indicatoren: Leefbaarheid is een containerbegrip dat diverse aspecten omvat, van bevolkingssamenstelling tot veiligheid.

3. Op welke manier wordt leefbaarheid gewaardeerd in het besluitvormingsproces?

Leefbaarheid wordt kennelijk belangrijk gevonden door de beleidsmaker. Ze hebben de Leefbaarometer laten ontwikkelen in 2009 en op dit moment wordt gewerkt aan een update. Het is dus nog steeds actueel. Het wordt in elk geval hoog gewaardeerd door besluitvormers.

4. Vindt u dat leefbaarheid een rol moet spelen bij het afwegen van projectalternatieven? Waarom?

Ik vind van wel. Leefbaarheid is een uiting van welbevinden die een relatie vertoont met economische waarde (woningprijzen). In die zin zie ik het als welvaart, en dat staat centraal in de MKBA.

5. Kan het uitvoeren van subjectieve evaluaties (vragenlijsten aan bewoners) volgens u bijdragen aan de waardering van leefbaarheid in de planvorming van integrale gebiedsontwikkelingen (MKBA en besluitvormingsproces)?

Zie vraag 1. Zeer zeker. Ze zijn zelfs meestal hard nodig om leefbaarheidseffecten te kunnen inschatten.

6. Wat zijn u aanbevelingen over het meten en waarderen van leefbaarheid in de MKBA?

Dit moet je doen als je denkt dat de leefbaarheid verandert door de betreffende interventie in de MKBA.

Meet (als dat kan) voor en na de interventie mbv enquêtes de subjectief ervaren leefbaarheid.

Monetariseer dmv op maat gesneden correlaties tussen leefbaarheid en woningprijzen. [Die relatie is niet overal hetzelfde]

Algemene vragen:

- Wat is uw naam? Edgar Wever.
- Wat is uw functie? Adviseur Twynstra Gudde

Vragen over MKBA

1. Hoe wordt leefbaarheid gemeten in de MKBA en waarom op deze manier? (indicatoren?)

Er zijn verschillende methoden en technieken om leefbaarheid te meten. In Nederland wordt de Leefbaarometer heel vaak gebruikt. Dit instrument heeft verschillende indicatoren (veiligheid, type wonen, hoe ziet het eruit). Als iets verandert, verandert de leefbaarheidscore. Er is een relatie tussen de leefbaarheidscore en waarde van het vastgoed.

2. Op welke manier wordt leefbaarheid gewaardeerd in de MKBA? (kwantitatief? Gemonitarseerd?)
Gekwantificeerd en gemonitarseerd (altijd gekwantificeerd voordat het gemonitarseerd wordt). In euro's (monetarisieren) is altijd gewenst, omdat welvaartseffecten in de MKBA ook in euro's zijn uitgedrukt. Anders zou het lastig voor bestuurders zijn om overweging te maken.

3. Vindt u dat leefbaarheid een rol moet spelen bij het afwegen van projectalternatieven? Waarom?
Als het een effect is van het project is. Niet elke project heeft een effect op leefbaarheid.

4. Kan het uitvoeren van subjectieve evaluaties (vragenlijsten aan bewoners) volgens u bijdragen aan de waardering van leefbaarheid in de planvorming van integrale gebiedsontwikkelingen (MKBA en besluitvormingsproces)?

Ja zeker wel. De belangen van de bewoners zouden ook meegenomen moeten worden.

6. Wat zijn u aanbevelingen over het meten en waarderen van leefbaarheid in de MKBA?

Als er effect is, zo goed mogelijk in beeld brengen. Probeer het te monetarisieren, anders is het heel lastig voor bestuurders om goede afweging te maken

Algemene vragen:

-Wat is uw naam? Elisabeth Ruijrok.

-Wat is uw functie? Project leider Witteveen + bos.

Vragen over de project Holwerd aan Zee:

1. Hoe wordt het begrip leefbaarheid gedefinieerd in project HaZ en waarom op deze manier?

Normaliter gaat leefbaarheid om allerlei leefomgevingkwaliteiten zoals luchtkwaliteit, geluid en trillingshinder, onderhoudskwaliteit openbare ruimte (verloedering) e.d. In HaZ gaat het om een heel ander aspect, namelijk de instandhouding van voorzieningen, zoals een ziekenhuis, zwembad, school etc.

2. Hoe wordt leefbaarheid gemeten in dit project en waarom op deze manier? (indicatoren bv en welke?)
Zie boven

3. Welke kenmerken/indicatoren van het gebied moeten worden verbeterd om het gebied meer leefbaar te maken?

De recreatieve aantrekkelijkheid: dan ontstaat er werkgelegenheid. De bestedingskracht van de recreanten en recreatiemedewerkers zorgt voor draagkracht voor de voorzieningen.

4. Verschillen de projectalternatieven in hun score op leefbaarheid?

Er was maar in project alternatief, namelijk het plan HaZ.

5. Op welke manier wordt leefbaarheid gewaardeerd in de MKBA? (kwantitatief? Gemonitarseerd?)

De baten van leefbaarheid worden in euro's uitgedrukt. De leefbaarheid zelf wordt niet gescoord. Leefbaarheid wordt eerst doorvertaald naar baten en die worden in euro's uitgedrukt.

6. Op welke manier wordt leefbaarheid gewaardeerd in het besluitvormingsproces?

Niet, gaat om de baten.

Algemene vragen over MKBA:

1. Hoe wordt leefbaarheid gemeten in de MKBA en waarom op deze manier? (indicatoren?)

Via de normale indicatoren voor luchtkwaliteit, kwaliteit openbare ruimte etc. Er is niet 1 leefbaarheid indicator, want daar heb je niets aan voor de doorvertaling naar baten en in een MKBA gaat het om baten.

2. Op welke manier wordt leefbaarheid gewaardeerd in de MKBA? (kwantitatief? Gemonitarseerd?)

Baat voor baat wordt alles in principe gemonetariseerd. Bv. minder reistijd naar voorzieningen

3. Op welke manier wordt leefbaarheid gewaardeerd in het besluitvormingsproces?

Zie eerder.

4. Vindt u dat leefbaarheid een rol moet spelen bij het afwegen van projectalternatieven? Waarom?

Uiteraard: leefbaarheidbaten zijn de echter drijfveer achter een project als HaZ. Niet handig om je belangrijkste baten weg te laten in de MKBA.

5. Kan het uitvoeren van subjectieve evaluaties (vragenlijsten aan bewoners) volgens u bijdragen aan de waardering van leefbaarheid in de planvorming van integrale gebiedsontwikkelingen (MKBA en besluitvormingsproces)?

Nee, daar heb je niets aan. We hebben per individuele omgevingskwaliteit die onder leefbaarheid valt al goede meeteenheden.

6. Wat zijn u aanbevelingen over het meten en waarderen van leefbaarheid in de MKBA?

Gewoon doen!

Algemene vragen:

-Wat is uw naam? Niek Mouter

-Wat is uw functie? Postdoctoraal Onderzoeker TU Delft

Algemene vragen over MKBA

1. Hoe wordt leefbaarheid gemeten in de MKBA en waarom op deze manier? (indicatoren?)

Ik denk dat consultants deze vraag beter kunnen beantwoorden

2. Op welke manier wordt leefbaarheid gewaardeerd in de MKBA? (kwantitatief? Gemonitarseerd?)

Ik denk dat consultants deze vraag beter kunnen beantwoorden

3. Op welke manier wordt leefbaarheid gewaardeerd in het besluitvormingsproces?

Politici kennen zeer veel waarde toe aan leefbaarheid bij het nemen van besluiten over infrastructuurprojecten en ook in kader van gaswinning Groningen. 'De leefbaarheid mag niet achteruitgaan' wordt vaak als belangrijke randvoorwaarde genoemd om een project uit te voeren.

4. Vindt u dat leefbaarheid een rol moet spelen bij het afwegen van projectalternatieven? Waarom?

Het is aan de politiek om dit te beslissen, maar analisten moeten leefbaarheid net zoals alle andere effecten van een project zo goed mogelijk in beeld brengen om politici in staat te stellen een eigen afweging te maken.

5. Kan het uitvoeren van subjectieve evaluaties (vragenlijsten aan bewoners) volgens u bijdragen aan de waardering van leefbaarheid in de planvorming van integrale gebiedsontwikkelingen (MKBA en besluitvormingsproces)?

Zolang experimenten aan de hoogste standaarden voldoen kan dit zeker helpen.

6. Wat zijn u aanbevelingen over het meten en waarderen van leefbaarheid in de MKBA?

Belangrijkste is dat als je ervoor kiest om leefbaarheid niet in geld uit te drukken dit toch een prominente positie te geven in het MKBA-rapport. Dus bespreken in de samenvatting van het rapport.